

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
KONSTITUCINĖS TEISĖS KATEDRA**

Aušra Pakėnienė

Neakivaizdinio sk. Teisės ir valdymo studijų programos 4-04 gr. studentė

**MINTIES, TIKĖJIMO IR ŽODŽIO LAISVĖ: KONSTITUCINĖS TEISĖS
TURINYS**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Prof. dr. G. Mesonis

Katedros vedėjas –
Prof. dr. E. Jarašiūnas

Vilnius 2006

TURINYS

ĮVADAS	3
1. MINTIES, TIKĖJIMO IR ŽODŽIO LAISVĖS IŠTAKOS IR ISTORINĖ RAIDA	5
1.1 Teoriniai pagrindai.....	5
1.2 Įtvirtinimas nacionaliniuose teisės aktuose.....	8
1.3 Raida Lietuvoje.....	11
1.4 Įtvirtinimas tarptautiniu lygiu.....	16
2. MINTIES, TIKĖJIMO IR ŽODŽIO LAISVĖS TURINYS IR ĮTVIRTINIMAS LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCIJOJE IR LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINIO TEISMO JURISPRUDENCIJOJE	19
2.1 Įtvirtinimas 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje.....	19
2.2 Teisė į minties ir žodžio (įsitikinimų) laisvę.....	21
2.3 Teisė gauti ir skleisti informaciją.....	23
2.4 Teisė į tikėjimo laisvę.....	27
2.5 Minties, tikėjimo ir žodžio laisvės ribojimo turinys.....	32
3. MINTIES, TIKĖJIMO IR ŽODŽIO LAISVĖS GYNIMO NACIONALINĖS IR TARPTAUTINĖS GALIMYBĖS	40
4. MINTIES, TIKĖJIMO IR ŽODŽIO LAISVĖS EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ TEISMO JURISPRUDENCIJOJE	44
IŠVADOS	54
Literatūros sąrašas.....	56
Santrauka.....	61
Summary.....	62

ĮVADAS

Viena svarbiausių žmogaus teisių, įtvirtinanti ideologinį, kultūrinį, politinį pliuralizmą, viena iš pamatinių demokratinės visuomenės atributų yra minties, tikėjimo ir žodžio laisvė. Demokratinei visuomenei būdingas pliuralizmas, pakantumas ir atvirumas. Joje žmogui laiduojama teisė laisvai formuoti savo nuomonę apie visuomeninius reikalus, juos laisvai aptarinėti, siekiant ieškoti visiems rūpimos tiesos, išpažinti jam priimtina tikėjimą, be baimės būti persekiojamam už kitokį nei įprastas mąstymą ar tikėjimą. Atskleidžiant šiuos demokratinės visuomenės požymius, ypatingą vietą užima konstitucinės asmens minties, tikėjimo ir žodžio laisvės.

Šias laisves galima suprasti dvejopai – kaip subjektyvią teisę turėti savo įsitikinimus bei laisvai juos reikšti. Tačiau šios laisvės nėra absoliučios – jos ribojamos reikalavimais, būtinais demokratinėje visuomenėje konstitucinei santvarkai bei kitoms žmogaus teisėms bei laisvėms apsaugoti.

Magistro darbo paskirtis – analizuoti Europos Sąjungos, Lietuvos Respublikos įstatymus, teismų praktiką ir mokslininkų teisinę doktriną, siekiant sistemiskai atsakyti į magistratūros darbo temos klausimus – koks yra minties, tikėjimo ir žodžio laisvės turinys, istorinės ir teorinės ištakos bei raida, jos konstitucinis reglamentavimas Lietuvos Respublikos konstitucijoje bei kitų valstybių konstitucijose, koks šių laisvių konstitucinis ribojimas ir ribojimas kitais įstatymais; aptarti galimus šių laisvių susikirtimo su kitomis žmogaus teisėmis ir laisvėmis sprendimus.

Tyrimo objektas – prigimtinės konstitucinės žmogaus teisės ir laisvės. **Tyrimo dalykas** – minties, tikėjimo ir žodžio laisvės.

Magistranto darbe keliami šie uždaviniai:

1. Palyginti minties, tikėjimo ir žodžio laisvės turinio interpretavimą istorinės raidos procese.
2. Aptarti asmens minties, tikėjimo ir žodžio laisvės turinį.
3. Apžvelgti minties, tikėjimo ir žodžio laisvės reglamentavimą (būdus ir apimtį).
4. Apžvelgti minties, tikėjimo ir žodžio laisvės gynimo galimybes Lietuvoje ir Europos Žmogaus teisių teisme.
5. Apibrėžti minties, tikėjimo ir žodžio laisvės reguliavimo ribų nustatymo principų turinį (pagal Europos Žmogaus teisių teismą ir Lietuvos Konstitucinio teismą) ir jų praktinį įgyvendinimą Lietuvoje.
6. Apžvelgti minties, tikėjimo ir žodžio laisvės turinio interpretavimą Europos Žmogaus teisių teismo ir Lietuvos teismų jurisprudencijoje.

Magistro darbo aktualumą sudaro šie kriterijai:

- Daugelis Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarčių yra susijusios su konstitucinių žmogaus minties, tikėjimo ir žodžio laisvių pažeidimais.
- Europos Žmogaus teisių teisme nagrinėtas didelis skaičius bylų dėl minties, tikėjimo ir žodžio laisvių pažeidimų.
- Todėl, autorės nuomone, minties, tikėjimo ir žodžio laisvės problema, jos evoliucija ir teismų praktika ginant šią laisvę gynimą, nepraranda aktualumo šiais laikais, vis didėjant nuomonių pliuralizmui bei informacijos sklaidai atviros demokratinės visuomenės sąlygomis.

Remiantis pozityvizmo metodologija, magistro darbe nus naudojami šie **tyrimo metodai**: dokumentų - teisės aktų analizės, istorinis-lyginamasis, loginis-analitinis, lingvistinis, gramatinis, sisteminės analizės bei kiti metodai.

Istorinis lyginamasis metodas padės apžvelgti minties, tikėjimo ir žodžio laisvės istorines ištakas, jos įtvirtinimo tikslus pagrindiniuose žmogaus teises ir laisves įtvirtinančiuose dokumentuose bei valstybių konstitucijose, jos istorinę raidą. Lyginant valstybių konstitucijų nuostatas, įtvirtinančios minties, tikėjimo ir žodžio laisvę, bus tiriama, ar minties, tikėjimo ir žodžio laisvė yra viena iš žmogaus absoliučių laisvių. Loginis analitinis bei lingvistinis metodai leis pateikti išsamų vartojamų sąvokų turinį, taip pat atskirų minties, tikėjimo ir žodžio laisvės elementų vaidmenį bei sąsajas. Pasitelkus sisteminės analizės metodą, nagrinėsime ne tik ją įtvirtinančias, bei ir kitas konstitucines nuostatas, turinčias reikšmės šios laisvės turinio atskleidimui bei ribojimui.

Darbo tikslas – aptarti minties, tikėjimo ir žodžio laisvės atsiradimo sąlygas, laisvės turinį, evoliuciją, nustatyti kaip istorijos raidoje kito jos turinys bei išnagrinėti šios laisvės reglamentavimą Lietuvos Respublikos teisės aktuose, Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje bei jos traktavimą teismų praktikoje, aptarti galimus šių laisvių susikirtimo su kitomis žmogaus teisėmis ir laisvėmis sprendimus.

Magistro darbe naudoti **tyrimo šaltiniai** - politinių teorijų mokslininkų doktrina, Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatos, įtvirtinančios minties, tikėjimo ir žodžio laisves, bei kitos Konstitucijos nuostatos, turinčios reikšmės šių laisvių turinio atskleidimui, Lietuvos Respublikos įstatymai, susiję su nagrinėjama laisve, Lietuvos Respublikos teismų ir Europos Žmogaus teisių teismo jurisprudencija bylose, susijusiose su minties, tikėjimo ir žodžio laisve.

Pirmojoje darbo dalyje aptarsime minties, tikėjimo ir žodžio laisvės istorines ištakas ir raidą, antrojoje dalyje nagrinėsime šios laisvės reglamentavimą Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, jos turinį ir ribojimo pagrindus, trečiojoje apžvelgsime šios laisvės gynimo galimybes, o ketvirtojoje – šių laisvių interpretavimą Europos Žmogaus teisių teismo jurisprudencijoje.

1. MINTIES, TIKĖJIMO IR ŽODŽIO LAISVĖS IŠTAKOS IR ISTORINĖ RAIDA

1.1 Teoriniai pagrindai

Apie nuomonių reiškimo laisvę pasisakė dar senovės graikų mąstytojai. Elėjiečių (VI a. pr. Kr.) atstovas Protagoras manė, kad kiekviena nuomonė yra tiesa¹. Jo amžininkas Gorgijas skelbė priešingas pažiūras ir teigė, kad „kiekviena nuomonė yra klaidinga, nes iš tikrųjų niekas nesti, o jei kas ir būtų, tai būtų nepasiekiamas žmogaus žiniai. Kiekvienas vaizduoja sau tiesą, kaip jam naudingiau, ir kitiems primeta ją savo iškalbingumu”².

XVI amžiaus atstovai – nuosaikiųjų mąstytojų grupė, žinoma kaip *Politiques*, vieni pirmųjų išvėlgė galimybę vienoje valstybėje toleruoti kelias religijas, tuo pačiu pripažindami ir asmens teisę pasirinkti norimą tikėjimą.

Iš visų Anglijos puritonų independentai turėjo didžiausią reikšmę religijos laisvės traktavimo politikai. Independentų ištakos siekia XVI a., bet tik XVII a. viduryje independentai peržengė kiekvieną galimą nacionalinės bažnyčios formą ir reikalavo didesnio ar mažesnio religinio pakantumo sau ir kitiems: „pajungti religiją, kurti bažnyčias jėga ir versti paklusti bažnytinei valdžiai įstatymais ir bausmėmis nedera nei jiems [pareigūnams], ... nei bažnyčiai”³. Tačiau, nors independentai pripažino tam tikro laipsnio pakantumą, tačiau tik retas iš jų laikėsi pažangaus požiūrio, kad turi būti leidžiamas kiekvienas religinis tikėjimas, kuris nedaro žalos pilietinei tvarkai. Kaip ir dauguma religinių mažumų, jie uoliau reikalavo pakantumo sau negu kitiems.

Vėliau religijos laisvės problemą konstitucinės teisės doktrinoje pažangiai plėtojo Jamesas Harringtonas, kuris savo veikalė „Okeanija”, paskelbtame 1656 metais Londone, teigė, jog kokia nors nacionalinės bažnyčios forma yra būtina, kad išsaugotų kulto formą ir tautinės sąžinės atitikimą, tačiau jis priešinosi bet kokiai prievartai, kurią laikė priežastimi „to anksčiau pasaulyje niekada nežinoto blogo papročio kovoti dėl religijos ir neigti, kad ji kaip nors pavaldi magistratams”⁴. Savo respublikos modelyje Harringtonas derino daug priemonių, nūnai būdingų liberaliai valdžiai, tarp jų religinės laisvės garantijas.

Iš Anglijos konstitucinės teisės teoretikų paminėtinas Johnas Miltonas savo traktate „Aeropagitika”, išleistame 1644 metais, ginęs spaudos laisvę. Kartu su Johno Stuardo Milio esė „Apie laisvę”, jis tapo klasikiniu žodžio laisvės gynimu anglų kalba: „Net jeigu visiems doktrinos vėjams leistume laisvai žaisti žemėje, tiesa atsilaikytų. Mes elgiamės neteisingai, leisdami ir

¹ Leonas P. Teisės filosofijos istorija. - Vilnius. 1995. - P. 68

² Ten pat, - P. 68

³ Sabine G.H., Thorson T.L. Politinių teorijų istorija.- Vilnius. Pradai. 1995. - P. 459

⁴ Ten pat, - P.518

drausdami klaidingai suabejoti jos stiprumu. Leiskite jai ir klaidai susigrumti; kiekvienas žinantis tiesą nugalai laisvame ir atvirame susirėmime<...> Nes kas nežino, kad tiesa yra stipriausia po Visagalio; jai nereikia politikų, nei gudrybių, nei leidimų, kad ji nugalėtų, - tokių gudrybių ir gynybos prieš jos jėgą griebiasi klaida”⁵.

Todėl Miltonui buvo įmanoma tai, kas buvo sunkiai suvokiama jo kartos žmonėms: jis galėjo tolerantiškai žiūrėti į sektų ir partijų gausėjimą kaip į eksperimentus ieškant naujos tiesos ir naujos laisvės. Religijos klausimu Miltono pažiūros buvo tokios pačios kaip pažangiausių independentų. Suvaržymus tikėjimo dalykuose ir dvasininkijos išlaikymą iš visuomeninių fondų jis laikė pagrindinėmis religinio sugedimo priežastimis. Jis teigė, kad kiekvienas žmogus yra laisvas interpretuoti Šventąjį Raštą: nei magistratas, nei bažnyčia negali primesti konkrečios tikėjimo interpretacijos⁶.

Vienas žymiausių XVII amžiaus atstovų – Džonas Lokas (1632-1704) prigimtine teise prilygino kiekvienam individui būdingų įgimtų, neatimamų teisių reikalavimams. Anot jo, valdžia ir visuomenė egzistuoja būtent tam, kad išsaugotų ir apgintų prigimtines individo teises, o šių teisių neatimamumas savo ruožtu riboja tiek visuomenės, tiek valdžios galias. Lokas savo teorijoje pažymi, kad valstybės negali būti niekieno nevaržoma, kai yra leidžiami įstatymai, susiję su asmens gyvybe, laisve, nuosavybe, tikėjimu. Anot jo, tikėjimo reikaluose negali būti taikoma prievarta, tikyba nepriklauso valstybės kompetencijai. Todėl, tikėjimo laisvė turi būti suteikta ne tik krikščionims, bet ir žydams, mahometams.

Jo pirmasis laiškas apie tolerantiškumą tikybos dalykuose parašytas dar 1648 metais, o karaliui Vilhelmui išleidus aktą, kuriuo buvo paskelbta tikybos laisvė, Dž. Lokas pagarsino savo kūrinių anglų kalba, kad paremtų valdžios aktą⁷. Tai buvo pirmasis bandymas mokslškai pagrįsti asmens nuomonės reiškimo tikybos srityje laisvę. Kaip pastebi P.Leonas, tokie Dž. Loko samprotavimai, kad tikybos dalykuose reikalingas tolerantiškumas, šiai dienai atrodo labai paprasti, bet tais laikais jie buvo labai reikalingi, pažangūs ir įrodė, kad vidiniai įsitikinimai negali būti prievartiniai⁸.

Tikybos ir žodžio laisvės principą gynė ir B. Spinoza (1632-1677) savo teologiniame traktate išleistame dar 1670 metais. „Žiauriausias valdymas esti ten, kur nuomonė, toji neatimama kiekvieno teisė, yra pripažįstamos nusikalstamais darbais <...>. Jei niekas negali atsakyti nuo savo laisvės svarstyti ir mąstyti, jei kiekvienas yra savo įsitikinimų viešpats – pagal didįjį gamtos įstatymą – tai valstybėje negalima reikalauti, kad žmogus kalbėtų taip, kaip patinka valstybės viršininkui, jei nenorima nuvesti valstybę pražūtin. Netiesa, neva galima pasiekti tai, kad visi kalbėtų, kas kaip

⁵ Sabine G.H., Thorson T.L. Politinių teorijų istorija. - Vilnius. Pradai. 1995.- P. 519

⁶ Ten pat, - P. 521

⁷ Leonas P. Teisės filosofijos istorija. - Vilnius. 1995. - P. 159

⁸ Ten pat, - P. 159

įsakyta. Atvirkščiai, kuo labiau imamas atimti iš žmonių žodžio laisvę, tuo atkakliau jie gina ją. Gina ją ne šykštuoliai, ne pataikūnai ir ne silpnos sielos, kurių didžiausia gerovė – gėrėtis turimais skryniose pinigais ir turėti sotų pilvą, bet tie, kieno geras išauklėjimas, papročių grynumas ir dorybė padarė juos laisvus, “ – B. Spinoza dėstė savo veikale „Etika, išdėstyta geometriniu būdu”⁹.

Vokiečių filosofas Ch. Tomazijus (1655-1728) gindamas minties laisvę, įrodinėjo, kad negalima bausti už ereziją, nes kriminalinės bausmės liečia tik išorinius žmogaus veiksmus, kaip jo valios išreiškimus, o erezija yra minties, o ne valios išreiškimas”¹⁰.

Tarp XVIII a. religinės laisvės idėjos plėtotojų paminėtinas Volteras. XVIII a. pradžioje religinės ir politinės nuomonės reiškimo atžvilgiu Prancūzijoje viešpatavo despotiška cenzūra, tad laisvė skelbti savo pažiūras tapo gyvybiniu klausimu, o nenuilstančiu šios laisvės gynėju tapo Volteras. Jis puolė persekiojančią krikščionybę, ir tai buvo vienas didžiausių visų laikų indėlių į žodžio laisvę. Tačiau jis nebuvo toliaregiškas, nes atskyrė šią pilietinę laisvę nuo liaudies valdžios reikalo, t.y. nuo politinės laisvės įgyvendinimo¹¹.

XIX amžiuje vyravęs liberalizmas laikėsi idėjos, kad visos vertybės yra susijusios su žmogaus asmenybės patenkinimu, jo pagrindinių poreikių realizavimu.

Vienas iš žymiausių liberalizmo atstovų Dž. Stiuartas Milis iškėlė teoriją, kad visuomenės gerovė yra visų geros valios žmonių rūpestis. Tiek visuomenei, tiek ir kiekvienam individui yra gyvybiškai svarbūs tam tikri esminiai gėriai – laisvė, neliečiamybė, savigarba arba, kitaip tariant, asmens orumas, asmens individualumas. Visi šie paminėtieji gėriai, o taip pat ir mąstymo bei tyrinėjimo laisvė, diskusijų laisvė yra gėrybės pačios savaime. Visos šios gėrybės priklauso visiems asmenims, nepriklausomai nuo kiekvieno asmens indėlio į visuomenės gerovę bei laimę.

Būdingiausias ir patvariausias Dž. Stiuarto Milio indėlis į politinį mąstymą yra esė „Apie laisvę”, išleista 1859 metais. Millis tikėjo, kad intelektualinė ir politinė laisvė yra apskritai naudinga ir visuomenei, kuri ją suteikia, ir individui, kuris ja naudojasi, bet įspūdingiausia jo įrodinėjimo dalis yra tai, kad sakydamas, kad visa žmonija neturi teisės nutildyti vieną atskalūną, jis iš tikrųjų teigė, kad nuomonės laisvė, teisė būti įtikintam, o ne priverstam yra esminis moraliai brandžios asmenybės bruožas ir kad liberali visuomenė yra tokia visuomenė, kuri pripažįsta šią teisę ir taip formuoja savo institucijas, kad ši teisė būtų įgyvendinta. Nepakanka leisti egzistuoti individualybei ir privačiai nuomonei kaip toleruojamoms ydoms; liberali visuomenė vertina jas pozityviai kaip svarbias gerovei ir aukštos civilizacijos požymius. Esė „Apie laisvę” neraginama išsilaisvinti iš politinės sprespaudos ar keisti politinę sąrangą, bet apeliuojama į viešąją nuomonę, kuri yra pakanti, kuri vertina pažiūrų skirtumus, kuri riboja jai reikalingo sutarimo mastą ir kuri sveikina naujas idėjas kaip atradimo šaltinius. Didžiausia grėsmė laisvei Millis laikė ne valdžią, o daugumą, kuri nepakanti

⁹ Leonas P. Teisės filosofijos istorija. - Vilnius. 1995. - P. 166-167

¹⁰ Ten pat, - P. 166-167

¹¹ Sabine G.H., Thorson T.L. Politinių teorijų istorija. - Vilnius. Pradai. 1995. - P.569

tam, kas neįprasta, kuri įtariai žiūri į kitokias mažumas ir nori panaudoti kiekybinę persvarą joms slopinti ir valdyti¹². Millio laisvės teorija reikalavo išsamiai apmąstyti asmens laisvės priklausomybę nuo socialinių teisių bei pareigų.

Revoliucinės eros principai, kuriuos pirmasis aiškiai išdėstė Lokas ir kuriuos įkūnijo tokie didieji politiniai manifestai kaip Amerikos Nepriklausomybės deklaracija ir Prancūzijos bei Amerikos teisių Biliai, apibendrina tam tikrus politinius idealus. Šie idealai apėmė pilietines teises – minties, išraiškos ir susivienijimų laisvę, - nuosavybės apsaugą ir politinių institucijų kontrolę, vykdomą informuotos viešosios nuomonės. Jie apibendrina XIX a. liberalizmo tikslus ir buvo pavadinti prigimtinių teisių vardu.

1.2 Įtvirtinimas nacionaliniuose teisės aktuose

Pirmuoju pasaulyje rašytiniu įstatymu, įtvirtinusi nuomonių reiškimo laisvę, laikomas Švedijos parlamento nario A. Chidenijaus iniciatyva 1766 metais priimtas Spaudos laisvės įstatymas. Dėl šios priežasties daugelis Švediją vadina pirmąja pasaulyje šalimi, kurioje įstatymiškai buvo įtvirtinta žodžio laisvė. Tačiau dažniausiai pamiršamas faktas, kad jau po šešerių metų, 1772 metais įvykus valstybės perversmui, žodžio laisvė Švedijoje buvo panaikinta ir kitas spaudos įstatymas priimtas tik 1812 metais, galiojęs iki 1949 metų¹³. Šiuo metu Švedijoje galioja Spaudos laisvės įstatymas, priimtas 1949 metais.

Po šio įstatymo reikšmingiausias aktas žodžio, įsitikinimų, religijos laisvės srityje yra 1789 m. rugpjūčio 26 d. Prancūzijoje priimta Žmogaus ir piliečio teisių deklaracija. Prancūzijos Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijos preambulėje nurodoma, kad žmogaus teisės yra įgimtos, šventos ir neatimamos, tuo pagrindžiant teoriją, kad valstybė privalo rūpintis žmogaus teisių apsauga ir gynimu. Deklaracija pirmą kartą visoje prigimtinių teisių teorijoje konkrečiai įvardijo tokias asmens prigimtas teises, kaip teisė į nuomonę (minčių reiškimą), religijos laisvę.

Keletą metų vėliau paskelbta 1791 m. Prancūzijos konstitucija taip pat garantavo ir kitas prigimtas žmogaus teises, tarp jų žodžio teisę, kartu nustatydamą draudimą įstatymų leidžiamajai valdžiai leisti įstatymus, trukdančius įgyvendinti arba pažeidžiančius žmogaus prigimtas teises. Nors 1791 m. Prancūzijos Konstitucija paskelbė sąžinės laisvę, spaudos laisvę, teisę į viešą susirinkimą, valdžios pareigūnų atsakomybę, tačiau Albert Venn Dicey nuomone, šios teisės buvo be galo menkai garantuotos lyginant su Anglijos monarchija¹⁴.

Anot Albert Venn Dicey, nuo 1700 metų Anglijoje vyravo doktrina, kad valdžia neturi nieko bendro su nuomonės formavimu ir vienintelė valstybės pareiga yra bausti už visų rūšių šmeižtus, ar

¹² Sabine G.H., Thorson T.L. Politinių teorijų istorija. - Vilnius. Pradai. 1995. - P. 703

¹³ Meškauskaitė L. Žiniasklaidos teisė. - Vilnius. Teisinės informacijos centras. 2004. - P.62-63

¹⁴ Dicey A.V. Konstitucinės teisės studijų įvadas. - Vilnius. Eugrimas. 1998. - P. 137

jie būtų parašyti ranka, ar išspausdinti. Taigi valdžia apskritai nevykdė jokios specialios kontrolės spaudos atžvilgiu, o spaudos teisė, kiek galima spręsti apie jos egzistavimą, buvo ne kas kita, kaip įstatymo apie apšmeižimą dalis ar taikymas¹⁵.

1695 metais Anglijos Bendruomenių rūmai atsisakė pratęsti Licencijavimo akto, kuriuo buvo įtvirtinta valstybės teisė kontroliuoti ir cenzūruoti literatūros leidybą, veikimą, ir tuo ilgam įtvirtino spaudos laisvę Anglijoje, nesuvokdami svarbos to, ką padarė. 1695 metais Anglijos valstybės veikėjai nei atvirai pripažino, nei puoselejo tikėjimą, kad „minčių ir nuomonių laisvas skelbimas yra viena iš vertingiausių žmogaus teisių“¹⁶.

Taigi, XVII a. Anglijoje pradėjusi rasti teisė į nepriklausomą spaudą davė pradžią teisei, vadinamai „žodžio laisvės“ pavadinimu. Remiantis Anglijos Teisių Biliu, priimtu 1689 metais, tuo metu ši teisė buvo taikyta tik parlamento nariams, t.y. pirmiausia ji buvo nukreipta į politinių įsitikinimų reiškimo laisvę. Ilgainiui, ši laisvė kaip viena svarbiausių demokratinės valstybės vertybių, bene mažiausiai apribojama teisinių suvaržymų, įtvirtinama įvairių valstybių konstitucijose.

Prancūzijoje ilgą laiką valstybė skyrė ypatingą dėmesį literatūrai. Kaip galima spręsti iš Prancūzijos įstatymų eigos, vyraujanti doktrina buvo, kad valdžios funkcija yra ne tiktausti už apšmeižimą ar šventvagiškas kalbas, bet ir vadovauti nuomonės formavimo kryptčiai arba bet kuriuo atveju taikyti prevencijos priemones nepatikimų ar pavojingų doktrinų propagavimui spaudoje. Iki revoliucijos visą šalies literatūrą atvirai kontroliavo valstybė. Geriausi prancūzų literatūros darbai buvo išspausdinti užsienyje.

Kaip menką poveikį žodžio ir spaudos laisvės principas darė Prancūzijos valstybės veikėjams, 1789 metais Nacionalinio susirinkimo metu priėmusiems didingą teisės į žodžio laisvę deklaraciją, įrodo tai, kad jau po dviejų metų jie svarstė bilį (kuris beje, niekada nebuvo priimtas), kuriuo būtų uždraustas nelicencijuotas naujienų publikavimas¹⁷.

Tačiau ir Anglijos patirtis rodo, kad keičiantis visuomenei, saviraiškos (žodžio) laisvės turinys keitėsi nuo neribojamos laisvės iki griežčiausių suvaržymų, atsižvelgiant į visuomenės nuomonę. Kadangi Anglijoje nėra konstitucinių žodžio, minties, religijos laisvės garantijų, šios laisvės yra reglamentuojamos precedentinės teisės.

1789 m. rugsėjo mėnesį priimtas ir 1791 m. gruodžio mėnesį įsigaliojusi pirmoji dešimtis Amerikos Konstitucijos pataisų, dar žinomų kaip Teisių bilis, skelbė tikėjimo, žodžio, spaudos, susirinkimų, peticijų neliečiamybės teisių pripažinimą, tačiau ne pateikdamas konkrečių teisių sąrašą, o uždrausdamas įstatymų leidžiamajai valdžiai priimti šias teises ribojančius įstatymus.

¹⁵ Dicey A.V. Konstitucinės teisės studijų įvadas. - Vilnius. Eugrimas. 1998. - P. 172

¹⁶ Ten pat, - P. 176

¹⁷ Ten pat, - P. 177

Kai kurios valstybės, įtvirtindamos įsitikinimų, minties ir žodžio laisvę savo konstitucijose, suteikė jų turiniui specifinių elementų. Vokietijos Federacinės Respublikos Konstitucijoje 5 straipsnyje, įtvirtinančiame šią teisę, numatoma lojalumo Konstitucijai pareiga, kaip vienas iš pagrindų ją riboti. Tokį ribojimą galėjo įtakoti Vokietijos XX a. pirmos pusės istoriniai įvykiai, kurių pasikartojimo buvo siekiama išvengti. Detalizuojamas įsitikinimų raiškos laisvės turinys, apimantis meninės išraiškos, mokslo, tyrinėjimų bei dėstyimo laisvę¹⁸.

Vokietijos Konstitucijos 4 straipsnis įtvirtina tikėjimo laisvę, įtraukiant teisę į jos religinių įsitikinimų ir pasaulėžiūros skelbimą, laisvę atlikti religines apeigas. Įdomu, kad Konstitucijoje reglamentuojama teisė atsisakyti atlikti karinę tarnybą, jei tai prieštarauja žmogaus religiniams įsitikinimams ar sąžinei¹⁹.

Ispanijos Konstitucijos 16 straipsnis skelbia ideologijos ir religijos laisvę. Įtvirtinama teisė nebūti verčiamam paskelbti apie savo ideologiją. Tai plati nuostata, apimanti teisę į religinius, politinius, meninius bei kitus įsitikinimus. Konstitucijos 20 straipsnis detalizuoja teisę į laisvą pažiūrų, idėjų, nuomonių reiškimą raštu, žodžiu ar kitomis išraiškos formomis; literatūros, meno, mokslo ir technikos kūrinių kūrimo laisvę, mokymo laisvę, teisę gauti ir skleisti informaciją bet kokiomis priemonėmis. Taip pat įtvirtinama visuomenės informavimo priemonių priėjimo prie informacijos teisė kaip vienas iš laisvės į įsitikinimų raišką aspektas - idant būtų užtikrinama derama pagarba visuomenėje egzistuojančiam nuomonių pliuralizmui, negalima cenzūra²⁰.

Kalbant apie tikėjimo laisvę, pažymėtina, kad Ispanijos Konstitucijoje įtvirtinta nuostata apie vienos pagrindinės – valstybinės religijos – negalimumą ir skelbiamas visuomenės valdžios institucijų pareiga skatinti ispanų religinių bendruomenių sugyvenimą su katalikų bažnyčia bei kitomis religinėmis bendruomenėmis. Greičiausiai tai įtakoją Ispanijos istorijoje buvę žiaurus susidorojimai su kito tikėjimo asmenimis, inkvizicija ir siekimas šių įvykių pasikartojimo išvengti. Konstitucijoje įtvirtintas siekis sukurti atvirą, tolerantišką kitų pažiūrų ir tikėjimo asmenims, visuomenę.

Be abejo, paminėtos laisvės nėra absoliučios, Konstitucijoje įtvirtinama teisė riboti šias laisves valstybės teisinėmis priemonėmis – kai tai susiję su visuomenės saugumu, moralės, profesinės paslapties saugojimo, privataus gyvenimo apsaugos, žmogaus orumo ir garbės, nepilnamečių, kitų konstitucinių teisių ir vertybių apsauga.

Įdomu, kad greta Šveicarijos Konstitucijos 16 straipsnyje įtvirtintos įsitikinimų reiškimo laisvės, 17 straipsnis garantuoja ne tik spaudos, radijo ir televizijos laisvę, bet ir kitų kūrinių bei informacijos skleidimo laisvę viešosios telekomunikacijos būdu. Reikia manyti, kad derinantis prie

¹⁸ BASIC LAW for the Federal Republic of Germany (23 May 1949). National constitutions. - <http://www.constitution.org/cons/natlcons.htm>. Žiūrėta 2006 11 05.

¹⁹ Ten pat, - <http://www.constitution.org/cons/natlcons.htm>. Žiūrėta 2006 11 05.

²⁰ Constitution of Spain (29 Dec 1978). National constitutions. - <http://www.constitution.org/cons/natlcons.htm>. Žiūrėta 2006 11 05.

technologijų pažangos ir žinių visuomenės plėtros, atsirado būtinybė įtvirtinti teisę skleisti įsitikinimus kitais ryšio kanalais, tarp jų internetu, Konstitucijoje.

Šveicarijos Konstitucijos 15 straipsnis, garantuodamas laisvę turėti ir skelbti religinius ir tikėjimo įsitikinimus, pabrėžia ne tik asmens teisę rinktis religiją, priklausyti religinei bendruomenei, bet ir teisę nebūti verčiamam paklusti kažkokiam religiniam mokymui ar priklausyti religinei bendruomenei²¹.

Kalbant apie skirtingą tikėjimo laisvės reglamentavimą įvairių šalių konstitucijose, atkreiptinas dėmesys, kad Danijos ir Norvegijos konstitucijos ne tik įtvirtina liuteronų tikėjimą kaip pagrindinę šių šalių religiją, bet ir reikalauja, kad monarchas būtų liuteronų kongregacijos narys.

Anot G. Mesonio, analizuojant vieną naujausių šiuolaikinių konstitucijų – 1997 metų Lenkijos Respublikos konstituciją, joje randame įtvirtintas nuostatas - „Mes pripažįstame savo atsakomybę prieš Dievą ir savo sąžinę“ bei „<...> Tie, kurie tiki į Dievą, kaip į tiesos, teisingumo, gėrio ir grožio šaltinį<...>“, kurios aiškiai atspindi nuorodą į visuomenėje pripažintą bendrąją vertybių sistemą, kuri ir yra šių nuostatų teisės šaltinis²².

Nežiūrint įvairių istorijos vingių bei skirtingų politinių teisės teorijų mokslininkų nuomonių, autorės nuomone, 1789 m. rugpjūčio 26 d. Prancūzijoje priimta Žmogaus ir piliečio teisių deklaracija reiškė didžiulį perversmą žmogaus teisių vystymosi istorijoje. Tiek ši deklaracija bei 1791 m. rugsėjo 3 dieną priimta pirmoji Prancūzijos konstitucija, tiek ir XVIII amžiuje priimtos Amerikos Nepriklausomybės deklaracija bei Amerikos teisių bilis įstatymiškai valstybės lygiu įtvirtino tuo metu nepaprastai aktualias žmogaus teises į minties, išraiškos laisvę, religijos pasirinkimo laisvę bei šių teisių apsaugą.

1.3 Raida Lietuvoje (1918-1940)

Žmogaus teisių doktrina Lietuvoje formavosi kaip europinės žmogaus teisių kultūros dalis, grindžiama prigimtinių teisių nuostatomis. Rašytinių valdovo garantuojamų privilegijų bajorų luomui leidyba XV a. Lietuvoje buvo įtvirtintos tam tikros bajorų laisvės. Tačiau privilegijos – specifinio pobūdžio ir gana siauro turinio dokumentai – negalėjo pakankamai visapusiškai užfiksuoti tą aukštą visuomeninę padėtį, kurią tuomet jau buvo pasiekęs feodalų elitas, be to jas turėjo patvirtinti kiekvienas naujas valdovas. Už nuopelnus dovanodamas turtą ar suteikdamas politines privilegijas stačiatikių feodalams, didysis kunigaikštis jas turėjo įtvirtinti savo leidžiamose specialiose rašytinėse privilegijose. Tačiau tik valstybės įstatymų sąvadas turėjo galią visiškai ir

²¹ Federal Constitution of the Swiss Confederation. (April 18, 1999). National constitutions. - <http://www.constitution.org/cons/natlcons.htm>. Žiūrėta 2006 11 05.

²² Mesonis G. Konstitucija ir religinės nuorodos: dermės problema XX-XXI amžiuose. - Jurisprudencija 2006 T.6(84). - P.25-32

ilgam įteisinti visas bajorų teises bei privilegijas, sulyginti įvairių feodalų grupių, pirmiausia – katalikų ir stačiatikių, dvasininkų ir pasauliečių teises. Būtent viena iš priežasčių, skatinusi naujo teisinio dokumento, kuris bent formaliai sulygintų stačiatikių ir katalikų teises valstybėje, buvo stačiatikių feodalų nepasitenkinimas dėl jų politinio statuso suvaržymo ir feodalų luomo siekis įtvirtinti privilegijas valstybės įstatymų sąvade. Pažymėtina, kad Pirmojo Lietuvos Statuto įžangoje valdovas pabrėžė patvirtinąs ir suteikiąs visiems visas teises bei privilegijas, kurias jie „turėjo ir turi“. Neabejotina, kad jau tuomet bajorijoje vyravo įsitikinimas, „kad gi kiekvienas nuo prigimimo privalo savo teises ginti“²³. O XVI a. išleidus tris Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Statutus (1529 m., 1566 m., 1588 m.), šios laisvės buvo įtvirtintos kodifikuotame teisės šaltinyje. Iš jų daug pasiskolino XVI-XVII a. Rusijos teisynų kodifikatoriai, tad Lietuvos statutai laikytini mūsų istorijos, kultūros ir mentaliteto patirtimi, praturtinusia Rytų ir Vidurio Europos kultūrą. Reikia pripažinti, kad Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystė jau turėjo aukšto lygio įstatymų sąvadynus, kurie teisiškai įtvirtino aukščiausią demokratiją ir liberalias tradicijas bajorijos atžvilgiu bei apribojo didžiojo kunigaikščio valią.

Istorija lėmė pertrūkius Lietuvos žmogaus teisių doktrinos raidoje. XVIII a. Lietuvą okupavus Rusijos imperijai, tik XX a. Pradžioje, paskelbus nepriklausomybę, Lietuva vėl savarankiškai kūrė teisę, remdamasi Vakaruose tuo metu populiariomis liberalios filosofijos nuostatomis. Prieškario Lietuvos Respublikos Konstitucijose įtvirtinta spaudos, žodžio, tikėjimo laisvė ilgainiui išaugo į konstitucinę asmens teisę turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti meno, kultūros, politiniais, religijos klausimais.

1918 m. lapkričio 2 d. priimtuose Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniuose Dėsniuose, V skyriuje – Pamatinės piliečių teisės, 23 straipsnyje, greta kitų teisių, laiduojama tikėjimo, spaudos, žodžio, susirinkimų ir draugijų laisvė, jeigu tik šių teisių tikslas ir vykdymo įrankiai nėra priešingi Valstybės įstatymams. Plačiau nedetalizuojami paskelbtų laisvių suvaržymo pagrindai, tik 25 straipsnis nurodo, kad karo metu, taip pat siekiant išvengti sukilimo ar riaušių, gali būti taikomi ypatingi įstatai, kuriais laikinai suvaržomos piliečių laisvės garantijos²⁴.

1919 m. balandžio 4 d. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniuose Dėsniuose 27 straipsnyje pakartotos tos pačios nuostatos²⁵. Atkreiptinas dėmesys, kad tiek skirsnio pavadinimas „Pamatinės piliečių teisės“, tiek tai, kad skirsnyje kalbama apie Valstybės piliečių teises ir laisves, suponuoja nuomonę, kad šios teisės garantuojamos tik Lietuvos Valstybės piliečiams.

Įdomu tai, kad 1920 m. birželio 12 d. Laikinoji Lietuvos Valstybės Konstitucija, pakartodama minėtas Pamatinių Dėsnų nuostatas ir garantuodama Lietuvos Valstybės piliečių

²³ Valikonytė I., Lazutka S., Gudavičius E. - Pirmas Lietuvos Statutas (1529 m.). Vaga, 2001.- P.36-37

²⁴ Maksimaitis M. Lietuvos Valstybės konstitucijų istorija. – Justitia. Vilnius, 2005. - P.324

²⁵ Ten pat, - P. 330

tikybos, spaudos, žodžio laisvę, į V Konstitucijos skirsnį įtraukia naują korespondencijos neliečiamybės laisvę, pažangiai tai dienai naikina mirties bausmę, bet numato galimybę Steigiamojo Seimo atostogų metu sustabdyti konstitucines teisių ir laisvių garantijas, o šį klausimą ne vėliau kaip per tris dienas susirinkęs turėtų išspręsti Steigiamasis Seimas²⁶. Tokią nuostatą įtraukti į Laikinąją Konstituciją galėjo paskatinti to meto istorinės aplinkybės, kai siekiant išsaugoti Lietuvos valstybingumą, reikėjo skubių, neatidėliotinių Seimo sprendimų (pvz. Vilniaus krašto padėtis, neramumai dėl bandymų įkurti Lietuvos Tarybų Socialistinę Respubliką).

Pirmoji nuolatinė 1922 m. rugpjūčio 1 d. Konstitucija jau turi specialų antrą skyrių „Lietuvos piliečiai ir jų teisės“, skirtą piliečių teisei padėčiai reglamentuoti. Tikėjimo ir sąžinės laisvė skelbiama 13 straipsnyje, 15 straipsnis įtvirtina žodžio ir spaudos laisvę. Kaip ir ankstesni Lietuvos konstituciniai dokumentai, taip ir ši Konstitucija garantuoja šias laisves tik Lietuvos Respublikos piliečiams. Tokią nuostatą bandyta aiškinti tuo, kad svetimšaliai neturi jokių teisių, kurios priklauso Lietuvos piliečiams, nes iš jų yra daug tokių, kurie, neatsižadėdami Lenkijos ar Rusijos pilietybių, norėtų Lietuvoje naudotis Lietuvos piliečių teisėmis, bet nenori eiti tų pareigų, kurios tenka Lietuvos piliečiams²⁷. Paaiškinimuose neatsitiktinai buvo paminėti Lenkijos ir Rusijos piliečiai, nes tuo metu būtent Lenkijos ir Rusijos veiksmai kėlė didžiausią grėsmę Lietuvos valstybingumui.

1922 m. Konstitucijoje pirmą kartą detalizuojami religijos bei spaudos ir žodžio laisvių ribojimo pagrindai. Numatyta, kad tikėjimo ar pasaulėžiūros išpažinimas negali būti pagrindu nusikaltimui pateisinti ar atsisakyti nuo viešųjų pareigų. Anot M. Maksimaičio, pažymėtina, kad iš esmės prieštaraujant Konstitucijos 13 straipsnyje skelbiamai tikėjimo sąžinės laisvei, 80 straipsnis įtvirtinamas privalomas tikybos dėstymas mokyklose, išskyrus mokymo įstaigas, specialiai įsteigtas tėvų, nepriklausančių jokiai konfesijai, vaikams (nors tokių faktiškai nebuvo)²⁸. Konstitucijos 83 straipsnis įtvirtina teisę visų tikybų konfesijoms steigti kulto namus, laisvai skelbti tikėjimo mokslą ir atlikti religines apeigas, įgyti nekilnojamą turtą ir jį valdyti. Taigi, šiuo straipsniu buvo įteisinta religinių bendruomenių steigimosi teisė.

Kalbant apie žodžio ir spaudos laisvės ribojimą, įtvirtintą 1922 m. Konstitucijos, ją galima suvaržyti tik įstatymo numatytais atvejais, kai tai reikalinga dorai ar valstybės tvarkai apsaugoti²⁹. Galimybę riboti piliečių konstitucines teises fiksavo Konstitucijos 32 straipsnis – karo, ginkluoto sukilimo metu įvedus nepaprastąją padėtį, laikinai sustabdomos piliečių konstitucinių teisių ir laisvių garantijos³⁰. Konstitucija, įtvirtindama šias nuostatas, rėmėsi tuo metu Vakaruose populiariomis liberaliosios filosofijos nuostatomis, kurių pagrindą sudarė individualių žmogaus

²⁶ Maksimaitis M. Lietuvos Valstybės konstitucijų istorija. – Justitia. Vilnius, 2005. – P. 335

²⁷ Lietuvos valstybės konstitucijos. – Vilnius, 1989. – P.14

²⁸ Ten pat, – P. 132

²⁹ Maksimaitis M. Lietuvos Valstybės konstitucijų istorija. – Justitia. Vilnius, 2005. – P.337

³⁰ Ten pat, – P. 339

teisių gynimas. Deja, šių konstitucinių nuostatų įgyvendinimas buvo sudėtingas dėl nuolatinės nepaprastosios padėties Lietuvoje „ir tai ypač trukdė atsiskleisti demokratijai, kurią nuoširdžiai norėta įdiegti 1922 m. Konstitucijos pagrindu“³¹.

Antrojoje nuolatinėje 1928 m. gegužės 15 d. Konstitucijoje numatytos analogiškos nuostatos dėl tikėjimo, spaudos ir žodžio laisvės. Tačiau po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo į valdžią atėjus tautininkams, atsisakyta liberalaus požiūrio į žmogaus teises. Įsitvirtinęs diktatoriškas režimas įtakojo įstatyminį spaudos bei žodžio laisvės reguliavimo sugriežtinimą. 1935 metu Spaudos įstatyme numatyta ministro pirmininko ar, jo pavedimu, kito asmens galimybė drausti skelbti spaudoje tam tikrą medžiagą arba įpareigoti redaktorius ir leidėjus smulkiai nušviesti atitinkamus valstybinio ar visuomeninio gyvenimo reiškinius, vyriausybės darbus³². Tokia nuostata visiškai neatitiko spaudos ir žodžio laisvės esmės. Galima daryti išvadą, kad Konstitucijoje deklaruojama spaudos ir žodžio laisvė dėl šių suvaržymų neteko teisinių garantijų ir savo esmės.

Trečiojoje nuolatinėje 1938 m. gegužės 12 d. Konstitucijoje įtvirtinta nuostata, kad piliečiui Valstybė yra jo paties buvimo pamatas ir tokiu būdu paskelbtas valstybės dominavimas prieš žmogų buvo liberalaus principo - kad valstybė tarnauja žmogui, o ne žmogus valstybei - paneigimas. Tai neišvengiamai turėjo reikšmės teisiniam žmogaus teisių ir laisvių reglamentavimui. Konstitucijos 20 straipsnyje deklaruojama, kad valstybė saugo piliečio sąžinės laisvę ir jis yra laisvas priklausyti ar ne Valstybės pripažintoms religinėms konfesijoms, o tikintiesiems duodama laiko savo tikybos pareigoms atlikti³³. Konstitucijos 25 straipsnyje sakoma, kad Valstybė saugo piliečių visuomeninio veikimo laisvę, ypač spaudoje, draugijoje ir susirinkimuose, žiūrėdama, kad jis nebūtų veikiamas kenksminga Valstybei kryptimi. Išvardintos sritys, kuriose garantuojama visuomeninio veikimo laisvė, tačiau akivaizdu, kad čia galima didesnė visuomenės narių kontrolė. Nesitenkinant bendru reikalavimu visuomet, naudojantis savo teisėmis ir laisvėmis, atminti savo pareigas valstybei, Konstitucijoje nurodyta, kad valstybė galinti įstatymais šias laisves varžyti „valstybės saugumo“ ar „kovos su nusikaltimais“ sumetimais, nenustatant konkretnių kriterijų, t.y. iš esmės savo nuožiūra³⁴. Skirtingai nuo ankstesnių konstitucijų, slopinamas individualizmas, o kartu netenka prasmės ir asmens teisė turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti. Tad ši Konstitucija laikytina žingsniu atgal, garantuojant pamatines žmogaus teises, tarp jų minties, tikėjimo ir žodžio laisvę.

1940 m. Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjunga įvykdė Lietuvos okupaciją ir aneksiją. Lietuva prarado savo suverenitetą ir nebeturėjo galimybės spręsti valstybės ir visuomenės gyvenimo klausimų: pasirinkti valstybės santvarką, nustatyti ūkinio, visuomeninio ir teisinio valstybės gyvenimo pagrindus, pasirinkti užsienio politikos kryptis.

³¹ Maksimaitis M. Lietuvos Valstybės konstitucijų istorija. – Justitia. Vilnius, 2005. – P. 129

³² Spaudos įstatymas. Lietuvos valstybės teisės aktai 1918.II.16-1940.VI.15. – Vilnius, 1996. – P. 269

³³ Maksimaitis M. Lietuvos Valstybės konstitucijų istorija. – Justitia. Vilnius, 2005. – P.363

³⁴ Ten pat, – P.364

Okupavus Lietuvą, 1940 m. priimta Lietuvos TSR Konstitucija. VIII jos skyrius, skirtas pagrindinėms piliečių teisėms, jokių savitumų neturėjo. Jame vyravo deklaratyvios nuostatos, įtvirtinančios Lietuvos TSR piliečių teises ir laisves, tarp jų garantuojamos minties, tikėjimo ir - žodžio laisvės. Šių teisių garantijos skirtos tik valstybės piliečiams, ką turbūt įtakojo vidinė TSRS santvarka, ribojanti informaciją ir kontaktus su užsieniu, ypač su vakarų valstybėmis.

1978 m. balandžio 20 d. priimta antroji Lietuvos TSR Konstitucija. Joje taip pat deklaruojamos žodžio, minties, tikėjimo laisvės. Be garantijų, išvardintų 1940 m. Konstitucijoje, garantuojama galimybė naudotis spauda, televizija, radiju, minimas platus informacijos sklaidimas. Tačiau nors tarybinėse Konstitucijose įtvirtintos labai plačios piliečių teisės ir jų garantijos, tačiau faktiškai jos tebuvo deklaratyvios nuostatos. Visos teisės turėjo ryškų politinį kryptingumą, garantuojamos ne kaip subjektyvios piliečių teisės ir laisvės, o „sutinkamai su darbo žmonių interesais“, „socialistinei santvarkai stiprinti“³⁵. Toks reglamentavimas buvo puikus pasiteisinimas persekiojant kitaminčius, kritiškai nusiteikusius tarybinės santvarkos atžvilgiu. Pakako remtis argumentu, kad asmenų veikla priešinga visuomenės interesams ir socialistinei santvarkai. Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad nors religija buvo atskirta nuo valstybės reguliavimo srities, tikėjimą išpažįstantys asmenys buvo persekiojami, o valstybė aktyviai sklaidė ateistinę propagandą, neigiančią pakantumą bet kokio tikėjimo išpažinimui.

Taigi, autorės nuomone, veikiant sovietinei teisei Lietuvoje, minties, tikėjimo ir žodžio laisvės buvo deklaruojamos, tačiau praktikoje neįgyvendinamos, nes tiek visuomenės informavimo priemonės, tiek kultūros įstaigos buvo pajungtos komunistų partijos ideologijai skleisti bei buvo kontroliuojamos įvairių Lietuvos TSR vyriausybės komitetų, savo ruožtu pavaldžių TSRS valdžios institucijoms.

Pažymėtina, kad nei vienoje šio laikmečio Konstitucijų nebuvo įtvirtinta informacijos gavimo iš valstybės įstaigų teisė. Seka išvada, kad toks reglamentavimas atspindi tuometę santvarką, kai buvo nepaisoma valstybės institucijų viešumo principo.

1990 m. kovo 11 d. atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę, priimtas Lietuvos Respublikos Laikinasis Pagrindinis Įstatymas, kurio 29 straipsnyje garantuota žodžio bei spaudos laisvė, o 31 straipsnyje - užtikrinama minties, sąžinės ir tikybės ar netikėjimo laisvė. Dalis nuostatų dar kalba apie materialinių sąlygų sudarymą žodžio laisvės įgyvendinimui. Tačiau įtvirtintos ir visiškai naujos teisiniam Lietuvos reglamentavimui nuostatos, kad ši politinė laisvė negali būti naudojama rasinės arba tautinės nesantaikos kurstymui, antihumaniškų pažiūrų propagavimui³⁶. Laikinojo Pagrindinio Įstatymo straipsniuose reglamentuojami ir kiti minties, tikėjimo ir žodžio laisvės elementai:

-mokslinės, techninės ir meninės kūrybos laisvė;

³⁵ Maksimaitis M. Lietuvos Valstybės konstitucijų istorija. – Justitia. Vilnius, 2005. – P.284

³⁶ Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo. Valstybės žinios, 1990 03 31 Nr. 9-224

- teisė kritikuoti valstybės institucijų veiklą ir draudimas persekioti už kritiką;
- teisė rinkti ir platinti informaciją visais klausimais, išskyrus tai, kas susiję su Valstybės paslaptimi, asmens orumo ir garbės pažeidimu;
- teisė išpažinti ir taikiais būdais reikšti bei skleisti savo įsitikinimus ir pažiūras
- bažnyčiai ir kitoms religinėms organizacijoms pripažįstamas juridinio asmens statusas.

Žodžio bei spaudos teisės garantuojamos Lietuvos Respublikos piliečiams, Tokią Laikinojo Pagrindinio Įstatymo nuostatą iš dalies galima pagrįsti tuo, kad žodžio bei spaudos laisvė paprastai priskiriama politinėms teisėms ir laisvėms, užtikrinamoms tik piliečiams. Tačiau skirstymas į politines, asmenines ir pan. teises praranda savo aktualumą, nes pagrindinės teisės ir laisvės garantuojamos visiems, ir kaip žmogaus teisinio statuso branduolys, įtvirtinamas konstitucijose. Tai patvirtina ir dabartinėje Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinti minties, tikėjimo ir žodžio laisvės elementai.

1.4 Įtvirtinimas tarptautiniu lygiu

Saviraiškos, žodžio ir minties, tikėjimo laisvės visuotinę tarptautinę pripažinimą įgijo tik XX amžiuje po Antrojo pasaulinio karo, iškilus žmogaus teisių apsaugos klausimams. 1948 metais Jungtinių Tautų priimta Visuotinė žmogaus teisių deklaracija įvardijo įgimtas kiekvieno individo teises, kurių saugumą turėtų garantuoti valstybė. Šios deklaracijos 19 straipsnyje numatyta, kad kiekvienas žmogus turi teisę į įsitikinimų ir jų reiškimo laisvę, kuri apima teisę nekliudomai laikytis įsitikinimų ir teisę ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas nepaisant valstybių sienų ir bet kokiomis priemonėmis, o 18 straipsnyje įtvirtinta teisė į minties, sąžinės ir religijos laisvę, kuri apima laisvę keisti savo religiją ar tikėjimą, išpažinti ir skelbti savo religiją ar tikėjimą vienam ar kartu su kitais, mokant, praktikuojant tikėjimą, laikant pamaldas ir atliekant apeigas³⁷.

Visuotinei žmogaus teisių deklaracijai esant tik rekomendacinio pobūdžio, 1950 m. lapkričio 4 dieną Europos Taryba priėmė Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją (toliau tekste – Konvencija), pagal kurią valstybės narės yra įpareigojamos užtikrinti konvencijoje išdėstytą žmogaus teisių apsaugą, tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygiu. Konvencijos 9 ir 10 straipsniai nurodo, kad kiekvienas turi teisę į minties, sąžinės ir religijos laisvę; tai teisė laisvai keisti savo religiją ar tikėjimą, taip pat tiek vienam, tiek kartu su kitais, viešai ar privačiai, laisvai skelbti savo religiją ar tikėjimą, laikant pamaldas, atliekant apeigas, praktikuojant tikėjimą ir mokant jo; kiekvienas turi teisę laisvai reikšti savo mintis ir įsitikinimus; tai teisė laisvai laikytis savo

³⁷ Žmogaus teisės. Tarptautinių dokumentų rinkinys. -Vilnius. 1991. - P.16

nuomonės, gauti bei skleisti informaciją ir idėjas, valdžios pareigūnų netrukdomam ir nepaisant valstybės sienų.

Tačiau Konvencijoje deklaruotos teisės nėra absoliučios. Naudojimasis šiomis laisvėmis įpareigoja, kelia ypatingą atsakomybę, todėl jos gali būti ribojamos. Antrosios Konvencijos 9 ir 10 straipsnių dalys nurodo, kad ribojimas gali būti taikomas, esant įstatyminiam pagrindui bei esant būtinumui - valstybės saugumo, teritorinio vientisumo ar viešosios tvarkos interesams, siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams ir nusikaltimams, žmonių sveikatai bei moralei, taip pat kitų asmenų orumui ar teisėms apsaugoti, užkirsti kelią konfidencialios informacijos atskleidimui ar teisminės valdžios autoritetui ir nešališkumui garantuoti. Šios teisės taip pat gali būti ribojamos karo ar nepaprastosios padėties atveju.

Jungtinių Tautų 1966 metų Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte taip pat deklaruojamos minties, tikėjimo ir žodžio laisvės. Minties ir tikėjimo laisvės nuostatos įtvirtintos 18 straipsnyje:

- 1. Kiekvienas asmuo turi teisę į minties, sąžinės ir religijos laisvę. Ši teisė apima laisvę turėti ar pasirinkti religiją arba tikėjimą savo nuožiūra ir laisvę vienam ar kartu su kitais, viešai ar privačiai išpažinti savo religiją ar tikėjimą laikant pamaldas, atliekant tikėjimo apeigas ir mokant jo.*
- 2. Niekas neturi patirti prievartos, kuri varžytų jo laisvę turėti arba pasirinkti religiją ar tikėjimą savo nuožiūra.*
- 3. Laisvė išpažinti savo religiją arba tikėjimą gali būti ribojama tik tiek, kiek yra nustatęs įstatymas, ir tik kai tai būtina visuomenės saugumui, tvarkai, sveikatai ar dorovei arba kitų asmenų pagrindinėms teisėms bei laisvėms apsaugoti.*
- 4. Valstybės, šio Pakto Šalys, įsipareigoja gerbti tėvų ir atitinkamais atvejais – teisėtų globėjų laisvę rūpintis savo vaikų religiniu ir doroviniu auklėjimu pagal savo pačių įsitikinimus.*

Minties ir žodžio laisvė, įtvirtinta įsitikinimų ir saviraiškos sąvokų vardu, nustatyta 19 straipsnyje:

- 1. Kiekvienas žmogus turi teisę nekliudomai laikytis savo įsitikinimų.*
- 2. Kiekvienas žmogus turi teisę į saviraiškos laisvę; ši teisė apima laisvę nekliudomai ieškoti, gauti ir perteikti visokią informaciją bei idėjas, nepaisant valstybių sienų, žodžiu, raštu arba per spaudą, arba meninėmis išraiškos formomis, arba kitokiais būdais savo nuožiūra.*
- 3. Naudojantis šio straipsnio 2 dalyje numatytomis laisvėmis atsiranda ypatingos pareigos ir ypatinga atsakomybė. Todėl naudojimasis gali būti tam tikrais atžvilgiais ribojamas, tačiau tik tiek, kiek numato įstatymai ir yra būtina:*
 - a) kitų asmenų teisėms ir reputacijai gerbti;*

*b) valstybės saugumui, viešajai tvarkai, gyventojų sveikatai ar dorovei apsaugoti*³⁸.

Panašūs dokumentai priimti ir kituose pasaulio regionuose: Amerikoje – Amerikos žmogaus teisių ir pareigų deklaracija (toliau – AŽTPD), Amerikos žmogaus teisių konvencija „San Chosė. Kosta Rika paktas” (toliau – AŽTK), Afrikoje – Afrikos žmogaus ir tautų teisių chartija (toliau – AŽTTC) ir kiti dokumentai. Visi paminėtieji tarptautiniai dokumentai, juos papildantys protokolai tarp kitų žmogaus prigimtinių teisių, reglamentuoja minties, tikėjimo ir žodžio laisves bei jų apsaugos mechanizmą.

Kodėl tiek dėmesio demokratinėje visuomenėje skiriama minties, tikėjimo ir žodžio laisvei? Šios laisvės deklaruojamos įvairių valstybių konstitucijose, tarptautiniuose teisės dokumentuose. Autorės nuomone, taip teisiškai įtvirtinamas nuomonių pliuralizmas, kuris ypač svarbus šiuolaikinėje demokratinėje visuomenėje. Žodžio laisvė, vykstant taikiems debatams padeda nustatyti tiesą. Minties ir saviraiškos laisvė skatina visuomenės narius atskleisti savo sugebėjimus ir realizuoti save ne tik politinėje arenoje, bet ir meno, kultūros srityse. Tikėjimo laisvė vysto atvirą, tolerantišką, pilietinę visuomenę, skatina sugyventi skirtingas kultūras, gina įvairiausių etninių bei religinių mažumų teises.

³⁸ Žmogaus teisės. Tarptautinių dokumentų rinkinys. -Vilnius. 1991. - P.36

2. MINTIES, TIKĖJIMO IR ŽODŽIO LAISVĖS TURINYS IR ĮTVIRTINIMAS LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCIJOJE IR LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINIO TEISMO JURISPRUDENCIJOJE

2.1 Įtvirtinimas 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje

Lietuvos Respublikos Konstitucijos, priimtos 1992 m. spalio 25 d., 25 straipsnyje įtvirtinta žodžio laisvė, dar vadinama įsitikinimų laisve. Ši laisvė apima teisę gauti informaciją, tame tarpe apie save patį, ir teisę ją skleisti. Šiame straipsnyje numatyta:

Žmogus turi teisę turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti.

Žmogui neturi būti kliudoma ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas.

Laisvė reikšti įsitikinimus, gauti ir skleisti informaciją negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu, jei tai būtina apsaugoti žmogaus sveikatai, garbei ir orumui, privačiam gyvenimui, dorovei ar ginti konstitucinei santvarkai.

Laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją nesuderinama su nusikalstamais veiksmais - tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, šmeižtu ir dezinformacija.

Pilietis turi teisę įstatymo nustatyta tvarka gauti valstybės įstaigų turimą informaciją apie jį.

Be paminėtojo 25 straipsnio, Konstitucijos 26 straipsnyje įtvirtinta minties ir tikėjimo laisvė, kurios turinys taip pat įeina į įsitikinimų laisvės turinį:

Minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė yra nevaržoma.

Kiekvienas žmogus turi teisę laisvai pasirinkti bet kurią religiją arba tikėjimą ir vienas ar su kitais, privačiai ar viešai ją išpažinti, atlikinėti religines apeigas, praktikuoti tikėjimą ir mokyti jo.

Niekas negali kito asmens versti nei būti verčiamas pasirinkti ar išpažinti kurią nors religiją arba tikėjimą.

Žmogaus laisvė išpažinti ir skleisti religiją arba tikėjimą negali būti apribota kitaip, kaip tik įstatymu ir tik tada, kai būtina garantuoti visuomenės saugumą, viešąją tvarką, žmonių sveikatą ir dorovę, taip pat kitas asmens pagrindines teises ir laisves.

*Tėvai ir globėjai nevaržomi rūpinasi vaikų ir globotinių religiniu ir doroviniu auklėjimu pagal savo įsitikinimus*³⁹.

Kai kurie minties ir žodžio laisvės principai reglamentuojami ir kituose Lietuvos Respublikos Konstitucijos straipsniuose. 44 straipsnyje įtvirtintas draudimas cenzūruoti informaciją, monopolizuoti masines informacijos priemones, kas yra svarbu ribojant valstybės valdžios įtaką

³⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės Žinios, 1992 11 30 Nr. 33-1014

pateikiamai informacijai ir įtvirtinant atviroje pilietinėje visuomenėje pageidaujamą nuomonių pliuralizmą, galimybę nebaudžiamam kritikuoti valdžią.

42 straipsnyje garantuojamas dar vienas minties, žodžio ir įsitikinimų raiškos - saviraiškos laisvės aspektas - kultūros, mokslo ir tyrinėjimų bei dėstymo laisvė, paliekant autoriaus interesų, susijusių su mokslo, technikos, kultūros ir meno kūryba, apsaugos ir gynimo reglamentavimą specialioms įstatymams.

Kalbant apie tikėjimo ir žodžio laisvės ribojimą, reikšmingi Konstitucijos 27 ir 28 straipsniai, kuriuose įtvirtinti pagrindai riboti šias laisves, jei jos grėsia visuomenei nusikaltimais ar įstatymų nevykdymu, priešingos Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams, varžo kitų žmonių teises ir laisves. T.y. kalbama apie vienų valstybės saugojamų visuomenės gėrių ir vertybių konkurenciją su kitomis ir būtinybę valstybei saugoti kiekvieną konkuruojančią vertybę, atsižvelgiant į proporcingumo principą.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 22 straipsnis svarbus tuo, kad numato privataus žmogaus gyvenimo bei jo šeimos gyvenimo privatumą, korespondencijos bei telefoninių pokalbių slaptumą, tuo garantuojant asmeniui apsaugą nuo neteisėto kišimosi į jo privatų gyvenimą, pasaulėžiūros kontroliavimo, laiduojant teisę turėti ar reikšti savo įsitikinimus, laikytis vienų ar kitų pažiūrų, išpažinti vieną ar kitą tikėjimą. Panašiomis nuostatomis su minėtomis laisvėmis siejasi ir Konstitucijos 24 straipsnyje garantuojamas asmens būsto neliečiamumas. Šie straipsniai įgyvendina svarbų tikslą – apsaugoti asmens duomenis.

Konstitucijos 33 straipsnis garantuoja piliečiams politinę saviraiškos teisę dalyvauti valdant savo šalį ir tuo tikslu laiduoja teisę kritikuoti valstybės įstaigų ar pareigūnų darbą, kartu draudžiant persekioti už kritiką.

Kaip vienas iš minties, žodžio ir įsitikinimų laisvės aspektų, paminėtinas Konstitucijos 35 straipsnis, kuris Lietuvos piliečiams laiduoja teisę laisvai vienytis į bendrijas, politines partijas ar asociacijas, kartu garantuojant piliečiams teisę nebūti jėga verčiamam dalyvauti tokių bendrijų veikloje. Ši laisvė gali būti ribojama tik tada, jei yra priešinga Konstitucijai ir įstatymams.

Kalbant apie tikėjimo laisvę, reikšmingas Konstitucijos 43 straipsnis, kuriuo įtvirtinta bažnyčios bei kitų religinių organizacijų teisė turėti juridinio asmens teises, laisvai skelbti savo mokslą, atlikti religines apeigas. Pažymėtina, kad siekiant tolerancijos visų religijų atžvilgiu, įtvirtinama nuostata, kad Lietuvoje nėra vienos valstybinės ar vyraujančios religijos, taigi visos Lietuvoje pripažįstamos religijos turi vienodas teises ir apsaugą, „jeigu jos turi atramą visuomenėje ir jų mokymas bei apeigos neprieštarauja įstatymui ir dorai“⁴⁰.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 straipsnis užtikrina kiekvieno asmens teisę kreiptis į teismą, kai pažeidžiamos jo bet kurios konstitucinės teisės ar laisvės, tarp jų minties, tikėjimo ir

⁴⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės Žinios, 1992 11 30 Nr. 33-1014

žodžio laisvė, o galimybė atlyginti jam padarytą materialinę ir moralinę žalą įvirtinta Lietuvos Respublikos įstatymuose.

2.2 Teisė į minties ir žodžio (įsitikinimų) laisvę

Žmogaus prigimtinei teisė į tikėjimo, minties ir žodžio laisvę apima asmens vidinę, t.y. dvasinę sferą. Šios trys sąvokos gali būti apibūdintos sekančiai: mintis – kaip išreiškianti vidines asmens pažiūras, įsitikinimus, nuomones, žmogaus mąstymo produktas, tikėjimas – kaip žmogaus santykis su religijos doktrina, žodžio laisvė – kaip pasirinktos pasaulėžiūros, religijos skleidimo laisvė, veikimas remiantis pasirinkta pasaulėžiūra bei religija.

Minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė demokratinėse teisinėse valstybėse pripažįstama pagal turinį kaip platesnės žmogaus laisvės turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti konkretnę išraišką. Įsitikinimai – talpi, įvairialypė konstitucinė sąvoka, apimanti politinius, ekonominius įsitikinimus, religinius jausmus, kultūrines nuostatas, etines bei estetines pažiūras ir kt.

Laisvė turėti įsitikinimus arba minties laisvė reiškia, kad žmogus yra laisvas pats formuoti savo įsitikinimus, pasirinkti pasaulėžiūros vertybes, jis ginamas nuo bet kokios prievartos, jo pažiūrų negalima kontroliuoti. Valstybės turi užtikrinti šią asmens laisvę ir garantuoti jos gynimą, tačiau pats įsitikinimų turinys – neliečiamas, į jį neturi būti kišamasi.

Nuo laisvės turėti įsitikinimus neatsiejama teisė juos laisvai reikšti. Įsitikinimų raiškos laisvė – tai galimybė savo mintis, pažiūras, įsitikinimus netrukdomai reikšti įvairiausiais informacijos perdavimo būdais ir priemonėmis. Kartu įsitikinimų raiškos laisvė apima laisvę neatskleisti savo įsitikinimų ir nebūti verčiamam juos atskleisti.

Įsitikinimų bei jų raiškos laisvė įtvirtina ideologinį, kultūrinį, religinį ir politinį pliuralizmą. Jokios pažiūros ar ideologija negali būti paskelbtos esančios privalomos ir primestos individui – laisvai savo pažiūras formuojančiam ir reiškiančiam asmeniui, atviros demokratinės pilietinės visuomenės nariui. Tai yra prigimtinei žmogaus laisvė. Valstybė turi būti neutrali įsitikinimų atžvilgiu, ji neturi teisės nustatyti kokią nors privalomą pažiūrų sistemą.

Įsitikinimai formuojasi žmogaus viduje, jo mąstymo proceso metu. „Žmogaus teisė turėti savo įsitikinimus turi būti pagrįsta galimybe laisvai juos formuoti įvairios informacijos pagrindu, įskaitant teisę nevaržomai gauti informaciją“⁴¹. Žmogus pats formuoja savo nuostatas, pasaulėžiūrą, „jis ginamas nuo bet kokios prievartos, jo pažiūrų negalima kontroliuoti. Valstybės institucijų

⁴¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas dėl Lietuvos radijo ir televizijos statuto 7 bei 9.3 straipsnių, taip pat dėl radijo ir televizijos programų transliavimo valstybinių įrenginių nuomos privačioms redakcijoms konkursų organizavimo techninės komisijos nuostatų 3 bei 12 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Valstybės Žinios, 1995 04 26 Nr. 34-847

pareiga - užtikrinti ir ginti šią asmens laisvę. Įsitikinimų turinys - žmogaus privatus reikalas”⁴². Saviraiškos laisvės turinys detalizuojamas specialių įstatymų nuostatomis. LR Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad viskas, kas susiję su pagrindinėmis žmogaus teisėmis ir laisvėmis, pradedant jų turinio apibrėžimu, garantijomis ir baigiant ribų nustatymu, turi būti reguliuojama įstatymais⁴³. Vykdomoji valdžia poįstatyminiais teisės aktais negali nustatyti pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių suvaržymų.

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 straipsnio pirma dalis įtvirtina teisę laisvai reikšti savo mintis ir įsitikinimus, ši teisė apima tiek ir teisę laikytis savo nuomonės, tiek ir gauti bei skleisti informaciją ir idėjas, netrukdam valdžios pareigūnams ir nepaisant tam tikros teritorijos ribų. Publicistinėje literatūroje ši laisvė vadinama žodžio laisve. Ji kilo iš teisės reikšti skirtingas pažiūras, iš pradžių religinio pobūdžio, vėliau politinio. Tačiau tikrovėje žodžio laisvė yra tik vienas iš saviraiškos laisvės elementų. Teisė turėti įsitikinimus, juos laisvai reikšti, informavimo laisvė, teisė gauti informaciją ir žodžio laisvė sudaro saviraiškos laisvės turinį.

Žmogui garantuojama prigimtinė teisė į įsitikinimų laisvę reiškia, kad asmeniui yra laiduojama galimybė netrukdomai reikšti savo mintis, pažiūras, įsitikinimus pačiais įvairiausiais klausimais ir bet kokia forma - tiek žodine ar rašytine, tiek ir menine išraiška.

Teisė turėti įsitikinimus ir juos laisvai reikšti dar vadinama saviraiškos arba nuomonių reiškimo laisve. Ši teisė suponuoja dvi tarpusavyje susijusias teises: teisė turėti savo įsitikinimus ir teisė juos laisvai reikšti.

Minties ar įsitikinimų turėjimo laisvė yra absoliuti ir jos negalima riboti jokiais teisinėmis priemonėmis. Laisvė turėti įsitikinimus reiškia, kad žmogus yra laisvas pats formuoti savo įsitikinimus, pažiūras, pasirinkti pasaulėžiūros vertybes, jam garantuojama gynyba nuo visokios prievartos, jo pažiūros nekontroliuojamos. Minties laisvė apima ir garantuoja laisvę neatskleisti savo įsitikinimų ir nebūti verčiamam juos atskleisti. Įsitikinimų bei jų raiškos laisvė įtvirtina ideologinį, kultūrinį ir politinį nuomonių pliuralizmą, kuris svarbus atviroje pilietinėje visuomenėje. Valstybė garantuoja savo neutralumą įsitikinimų atžvilgiu, ji negali nustatyti privalomą ar pagrindinę pažiūrų sistemą ir dėl skirtingų nuo šios sistemos įsitikinimų diskriminuoti ar persekioti asmenis.

⁴² Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas dėl Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 1 straipsnio 5 punkto, 10 straipsnio 3 ir 4 dalių, 15 straipsnio 1 dalies, 20 straipsnio, 21 straipsnio 2 punkto, 32 straipsnio 2 dalies, 34 straipsnio 2, 3 ir 4 dalių, 35 straipsnio 2 ir 5 punktų, 37 straipsnio 2 punkto ir 38 straipsnio 2 ir 3 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Valstybės Žinios, 2000 06 16 Nr. 49-1424

⁴³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 1996 m. gruodžio 19 d. nutarimas Lietuvos Respublikos valstybės paslapčių ir jų apsaugos įstatymo 5 ir 10 straipsnių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl Lietuvos Respublikos vyriausybės 1996 m. kovo 6 d. nutarimų nr. 309 ir nr. 310 atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso normoms, Valstybės Žinios, 1996 12 31 Nr. 126-2962

Nuo įsitikinimų turėjimo laisvės neatsiejama jų raiškos laisvė - tai galimybė savo pažiūras, mintis, poziciją įvairių reiškinių atžvilgiu išreikšti žodžiu, raštu, ženklais, menine raiška, įvairiais informacijos perdavimo būdais kitiems asmenims. Tačiau įsitikinimų raiškos laisvė, kitaip nei įsitikinimų turėjimo laisvė, nėra absoliuti ir gali būti ribojama demokratinėje valstybėje įstatymo nustatytais atvejais, remiantis įstatymu ir siekiant apsaugoti kitų žmonių teises ir gėrius, nustatytus Konstitucijoje.

Konstitucinis Teismas 2000 m. birželio 13 d. nutarime, analizuodamas tam tikrų švietimo įstatymo normų atitikimą Konstitucijai, konstatavo, kad įsitikinimų laisvė negali būti ribojama, o laisvę reikšti įsitikinimus galima riboti tik įstatymo nustatyta tvarka ir tik tada, kai būtina apsaugoti Konstitucijos 25 straipsnio trečiojoje dalyje nustatytas vertybes - žmogaus sveikatą, garbę ir orumą, privatų gyvenimą, dorovę, ginti konstitucinę santvarką⁴⁴.

Teisė į įsitikinimų laisvę yra neatsiejamai susijusi su kitomis žmogui garantuojamomis teisėmis, tokiomis kaip teisė į tikėjimo, minties ir sąžinės laisvę, teisė kritikuoti valstybės įstaigų ar pareigūnų darbą, peticijos teisė, teisė vienytis į bendrijas, politines partijas ar organizacijas ir panašiai.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 21 straipsnio nuostata, kad žmogaus asmuo yra neliečiamas, yra viena iš teisės turėti savo įsitikinimus garantija. Ji apsaugo asmenį ne tik nuo fizinės bet ir nuo psichinės prievartos, bandymų paveikti jo moralinę, intelektualinę erdvę.

Kai kuriuose kituose tarptautiniuose dokumentuose žmogaus prigimtinė teisė į įsitikinimų laisvę yra formuluojama šiek tiek kitaip, ir tokia formuluotė leidžia minėtąją teisę įvardinti kaip teisę į informacijos laisvę. Pavyzdžiui, 1948 metų Amerikos žmogaus teisių ir pareigų deklaracijos 4 straipsnis teigia: „Kiekvienas žmogus turi teisę laisvai gauti idėjų, pasišvęsti joms, taip pat visokiais būdais jas reikšti ir skleisti“, o Afrikos žmogaus ir tautų teisių chartija įtvirtina teisę gauti informaciją, o taip pat teisę reikšti ir skleisti savo pažiūras pagal įstatymą⁴⁵.

2.3 Teisė gauti ir skleisti informaciją

Dabartiniuose teisės aktuose dažnai naudojamos sąvokos „informavimo laisvė“ ir „teisė į informaciją“. Informavimo laisvė siejama su šiuolaikinės žinių visuomenės sukūrimu. Informacijos laisvė paprastai traktuojama plačiąja prasme ir apima žodžio laisvę, įsitikinimų turėjimo ir reiškimo laisvę, teisę gauti ir skleisti informaciją bei idėjas, spaudos ir kitų informacijos priemonių laisvę.

⁴⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas dėl Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 1 straipsnio 5 punkto, 10 straipsnio 3 ir 4 dalių, 15 straipsnio 1 dalies, 20 straipsnio, 21 straipsnio 2 punkto, 32 straipsnio 2 dalies, 34 straipsnio 2, 3 ir 4 dalių, 35 straipsnio 2 ir 5 punktų, 37 straipsnio 2 punkto ir 38 straipsnio 2 ir 3 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Valstybės Žinios, 2000 06 16 Nr. 49-1424

⁴⁵ Afrikos žmogaus ir tautų teisių deklaracija. Žmogaus teisės. Regioninių tarptautinių dokumentų rinkinys. - Vilnius. Mintis. 1993. - 9 straipsnis

Informacijos laisvė reiškia ne tik teisę informuoti (t. y. skleisti informaciją), bet ir teisę gauti informaciją. Neteisinga informacija, t. y. dezinformacija, valstybių įstatymais paprastai yra draudžiama. Taigi informacijai (įskaitant ir reklamą) taikytinas tiesos reikalavimas⁴⁶.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas savo 1997 metų vasario 13 dienos nutarime pažymėjo, kad informacijos laisvė paprastai traktuojama plačiaja prasme ir apima žodžio laisvę, įsitikinimų turėjimo ir reiškimo laisvę, teisę gauti ir skleisti informaciją bei idėjas, spaudos ir kitų informacijos priemonių laisvę. Teisė į informaciją susiformavo tik XX amžiuje ir yra susijusi su atviros pilietiškos visuomenės sukūrimu, atskaitingos visuomenei valdžios atsiradimu. Informacija šiandien yra kasdieninis žmogaus poreikis, be kurio nebeįmanomas pilnavertis gyvenimas. Asmens teisė į informaciją yra užtikrinama Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25 straipsnyje. Kaip ir įsitikinimų raiškos laisvė, teisė į informaciją ir informavimo teisė nėra absoliučios ir gali būti ribojamos. Ribojimo tikslas - būtinybė apsaugoti visuomenės saugumą, žmogaus vertybes, konstitucinę santvarką. Apribojimai įtvirtinti Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, detalizuojami specialiuose įstatymuose⁴⁷.

Lietuvos konstitucinės teisės normos asmens prigimtine teisę į įsitikinimų laisvę deklaruoja taip: „Žmogus turi teisę turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti. Žmogui neturi būti kliudoma ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas“⁴⁸.

Lietuvoje minėtąją žmogaus teisę reglamentuoja ne tik Lietuvos Respublikos Konstitucija, bet ir kiti teisės aktai, tarp kurių paminėtini Visuomenės informavimo, Gyventojų registro, Asmens duomenų teisinės apsaugos, Švietimo, Susirinkimų, Teisės gauti informaciją iš valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų bei kiti įstatymai.

Žmogaus prigimtine teisė gali būti ribojama, anot Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, kai tai būtina demokratinės valstybės saugumo, teritorinio vientisumo, viešosios tvarkos interesams, teisės pažeidimų, kitų nusikaltimų prevencijai, žmonių sveikatai, moralei, trečiųjų asmenų orumui ar teisėms apsaugoti, konfidencialios informacijos užtikrinimui, teisminės valdžios autoritetui ar nešališkumui garantuoti, o Lietuvoje papildomai išskiriami tokie ribojimo pagrindai kaip žmogaus garbė, privatus gyvenimas ar konstitucinė santvarka.

Lietuvos Respublikos Visuomenės informavimo įstatymas, konkretizuodamas Konstitucijos nuostatas aukščiau paminėtuoju klausimu, išvardina penkis atvejus, kuomet yra draudžiama visuomenės informavimo priemonėse skelbti tam tikrą informaciją. Taigi, draudžiama raginti prievarta keisti Lietuvos Respublikos konstitucinę santvarką, kėsintis į Lietuvos Respublikos

⁴⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo 1 ir 30 straipsnių, Lietuvos Respublikos tabako kontrolės įstatymo 1, 3 ir 11 straipsnių, taip pat Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. vasario 2 d. nutarimo Nr. 179 „Dėl alkoholio reklamos kontrolės“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Valstybės Žinios, 1997 02 19 Nr.15-314

⁴⁷ Ten pat.

⁴⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės Žinios, 1992 11 30 Nr. 33-1014

suverenumą ir teritorinį vientisumą, kurstyti karą, tautinę, rasinę, religinę, socialinę bei lyčių neapykantą, platinti žinomai tikrovės neatitinkančią informaciją, šmeižiančią, įžeidžiančią, žeminančią žmogaus garbę ir orumą, platinti, propaguoti ar reklamuoti pornografiją, seksualines paslaugas, seksualinius iškrypimus, propaguoti ir (ar) reklamuoti narkotines ar psichotropines medžiagas. Taip pat šiame įstatyme nustatyta, kad informacija apie žmogaus privatų gyvenimą gali būti skelbiama tik jo sutikimu arba tais atvejais, kai informacijos paskelbimas nedaro žalos asmeniui arba kai padeda atskleisti įstatymų pažeidimus, nusikaltimus, arba kai informacija pateikiama atvirame posėdyje nagrinėjant bylą. Šiame įstatyme taip pat reglamentuojama ir nepilnamečių apsauga nuo jų fiziniam, protiniam ir doroviniam vystymuisi kenkiančios viešosios informacijos, atsižvelgiant į vaiko teisių apsaugos nacionalinius ir tarptautinius įstatymus⁴⁹.

Pažymėtina, kad už minėtos draudžiamos informacijos skleidimą bei įsitikinimų reiškimą yra numatyta tiek civilinė, tiek administracinė, tiek baudžiamoji atsakomybė.

Lietuvos Respublikos Konstitucija taip pat nurodo ir teisę įstatymų nustatyta tvarka gauti iš valstybės įstaigų turimą informaciją, taip pat kritikuoti valstybės įstaigų ir pareigūnų darbą (33 straipsnio 2 dalis), tačiau būtina pažymėti, kad ši teisė nustatyta tik Lietuvos piliečių atžvilgiu.

Kalbant apie teisę į kritiką, paminėtinas 1995 m. balandžio mėnesį priimtas Lietuvos Respublikos valdininkų įstatymas. Šio įstatymo 20 dalies 3 dalyje buvo nustatyta, kad „B lygio valdininkai, pareiškę apie savo nesutikimą su Seimo, Respublikos Prezidento, Vyriausybės vykdoma politika, sprendimais ar veiksmais per visuomenės informavimo priemones, politinius ir kitus renginius (išskyrus kai tokie pareiškimai daromi vykstant Seimo, Respublikos Prezidento ar savivaldybių tarybų rinkimų agitacijai), privalo atsistatydinti. Atsisakiusieji atsistatydinti atleidžiami iš darbo įstatymų numatyta tvarka ir laikomi atleistais iš valstybės valdymo tarnybos.”

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 1998 m. kovo 10 d. nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos valdininkų įstatymo 20 straipsnio 3 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai”, analizuodamas klausimą, ar LR Valdininkų įstatymo 20 straipsnio 3 dalis atitinka Konstitucijos 33 straipsnio 2 dalį, nustatė, kad šios nuostatos pažeidė Konstitucijos 25 straipsnio 1 bei 2 dalies nuostatas ir 33 straipsnio 2 dalį⁵⁰. Vadinasi, ir valdininkai, įgyvendindami jiems LR Konstitucijos garantuojamą teisę į žodžio ir įsitikinimų reiškimą laisvę, turi teisę kritikuoti valstybės įstaigų darbą ir būti nebaudžiami už tokią kritiką.

⁴⁹ Lietuvos Respublikos Visuomenės informavimo įstatymas, Nr. VIII-1905, Valstybės Žinios, 2000 Nr. 75-2272 (nauja redakcija nuo 2006 m. rugsėjo 1 d)

⁵⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 1998 m. kovo 10 d. nutarimas HDėl Lietuvos Respublikos valdininkų įstatymo 20 straipsnio trečiosios dalies atitikimo Lietuvos Respublikos KonstitucijaiH. Valstybės Žinios, 1998 03 13 Nr.25-650

Europos žmogaus teisių teismas 1993 m. lapkričio 26 d. sprendime, priimtame *Francesco Lombardo v. Italy* byloje ir kituose sprendimuose taip pat yra pabrėžęs, kad žmogaus teisių ir laisvių garantijos galioja ir valdininkams⁵¹.

Tuo tarpu 1999 m. liepos 30 d. priimtas Lietuvos Respublikos Valstybės tarnybos įstatymas (nauja įstatymo redakcija nuo 2002 m. liepos 1 d.), 16 straipsnyje įvardindamas valstybės tarnautojų teises, nieko nekalba apie valstybės pareigūnų teisę kritikuoti valstybės įstaigų darbą.

Kitas teisės į informaciją aspektas susijęs su informacijos gavimu. Šią asmenų teisę reglamentuoja Teisės gauti informaciją iš valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų įstatymas. Jis nustato tiek asmens teisę gauti ne tik viešąją, bet ir privačią informaciją apie save iš valstybės ir savivaldybių įstaigų, tiek šios teisės įgyvendinimo tvarką. Taigi, šis įstatymas realizuoja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25 straipsnio nuostatas, susijusias su žmogaus teise į informaciją.

Teisė gauti informaciją iš valstybės ir savivaldybių įstaigų toliau realizuojama ir kituose įstatymuose. Pavyzdžiui, siekiant apsaugoti vieną svarbiausių konstitucinių vertybių – žmogaus sveikatą, asmens teisė į informaciją apie savo sveikatos būklę, gydymo sąlygas buvo įtvirtinta Lietuvos Respublikos Pacientų teisių ir žalos atlyginimo, Psichikos sveikatos priežiūros, Sveikatos sistemos, Žmogaus audinių ir organų donorystės ir kt. įstatymuose.

Vienas iš teisės į informaciją aspektų yra susijęs su teise priimti informaciją. Valstybė neturi teisės riboti ar kliudyti asmeniui priimti informaciją, kurią jam norima perduoti. Konstitucinis Teismas nagrinėdamas bylą, ar Lietuvos Respublikos pataisos darbų kodekso 41 straipsnio 2 dalies nuostata, numatanti, kad nuteistųjų korespondencija turi būti cenzūruojama, tačiau nereikalaujanti patvirtinti cenzūravimo tvarkos, neprieštarauja Konstitucijai, konstatavo, kad asmenų, kuriems taikomas kardomasis kalinimas, teisė į informaciją nėra absoliuti. Jiems taikomi apribojimai yra objektyviai reikalingi, siekiant apsaugoti kitų asmenų teises ir laisves, ir valstybei atitinkamai reaguojant į jo nusikalstamas, priešingas teisei veikas. Konstitucinis Teismas nusprendė, kad įstatymas negali numatyti būtinos nuteistųjų korespondencijos tikrinimo tvarkos, priešingu atveju, būtų nepagrįstai ribojama asmens teisė priimti informaciją: „nuteistųjų susirašinėjimo slaptumo apribojimai turi būti nustatyti įstatymu, demokratinėje visuomenėje jie turi būti būtini siekiant apsaugoti kitų asmenų teises ir laisves, viešuosius interesus, apribojimai neturi peržengti protingų ribų ir paneigti apribojamos teisės esmės“⁵².

Taigi, tam tikrais atvejais konstitucinė garantija, kad žmogui neturi būti kliudoma ieškoti ir gauti informaciją, netaikoma. Tačiau atsisakyti suteikti valstybės ir savivaldybių įstaigų turimą

⁵¹ Jočienė D. Europos Žmogaus teisių konvencijos taikymas užsienio valstybių ir Lietuvos Respublikos teisėje. - Vilnius, Eugrimas, 2001. - P. 203

⁵² Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2003 m. kovo 24 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos pataisos darbų kodekso 41 straipsnio 2 dalies (1997 m. liepos 2 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Valstybės Žinios, 2003 03 26 Nr.29-1196

informaciją galima tik tuomet, kai tai būtina demokratinei visuomenei ir yra svarbiau už asmens teisę gauti informaciją.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas draudimas kliudyti ieškoti ir gauti informaciją yra asmens teisės į informaciją garantija, tačiau tai nereiškia, kad ieškoti ir gauti informaciją galima bet koku būdu. Pirmiausia, informacijos ieškojimas ir gavimas gali būti vykdomas tik teisėtais būdais, tačiau net ir tokiais būdais negalima gauti visos informacijos. Apribojimai gali būti nustatyti valstybės saugumo, teisės į asmens privataus gyvenimo neliečiamumą ir kitais pagrindais. Viena iš visuomenės informavimo priemonių teisės ieškoti ir gauti informaciją garantijų laikytina Lietuvos Respublikos Visuomenės informavimo įstatyme įtvirtinta teisė išsaugoti informacijos šaltinio paslaptį. Tačiau Konstitucinis Teismas savo 2002 m. spalio 23 d. nutarime konstatavo, kad šio įstatymo 8 straipsnyje įtvirtinta teisė be jokių išlygų išsaugoti informacijos šaltinio paslaptį prieštarauja Konstitucijai „ta apimtimi, kuria įtvirtinta, kad viešosios informacijos rengėjas <...> turi teisę neatskleisti informacijos šaltinio net ir teismui, nors atskleisti informacijos šaltinį būtina tam, kad būtų vykdomas teisingumas“⁵³. Tad kiekvienu atveju reikia įvertinti, ar informacijos šaltinio neatskleidimu nebus pažeistos Konstitucijos saugomos vertybės, o demokratinėje valstybėje tokio klausimo sprendimas pavedamas teismui.

Taigi, asmens konstitucinė teisė ieškoti ir gauti informaciją yra viena iš pagrindinių sąlygų, įgyvendinant kitas žmogaus teises ir laisves. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinta asmens teisė gauti informaciją iš valstybės įstaigų išplėtotą ją detalizuojančiuose įstatymuose. Asmens teisę ieškoti ir gauti informaciją galima įgyvendinti tik teisėtais būdais: žinių apie asmenį rinkimo pagrindą ir tikslus turi nustatyti įstatymas; rinkimas negali pažeisti kitų konstitucinių asmenų teisių ir laisvių; žinios gali būti renkamos ir kaupiamos tik įstatymų nustatyta tvarka; įstatymai turi užtikrinti asmens duomenų apsaugą ir t.t.

Draudimas kliudyti ieškoti ir gauti informaciją, kaip šios teisės garantija, nėra absoliutus, tam tikros informacijos gavimas gali būti ribojamas. Tačiau bendras principas yra toks, kad atsisakyti suteikti informaciją galima tik tuomet, kai tai būtina demokratinėje visuomenėje ir yra svarbiau už asmens teisę ją gauti.

2.4 Teisė į tikėjimo laisvę

Minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė teisinio reguliavimo dalyku tampa tik tuo mastu, kuriuo žmogus veikdamas išreiškia savo mintis ar tikėjimą. Kol jis tik išpažįsta religiją arba tikėjimą, tai

⁵³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnio ir 14 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Valstybės Žinios, 2002 10 31 Nr.104-4675

yra jo neliečiamo privataus gyvenimo sritis. Šios būsenos negalima niekaip apriboti⁵⁴. Šiuo požiūriu tikėjimo laisvė – absoliuti žmogaus laisvė. Neginčijama yra ir žmogaus laisvė neatskleisti savo požiūrio į tikėjimo ar netikėjimo dalykus.

Būtent šiuo aspektu Lietuvos Respublikos Konstitucijos 26 straipsnio 2, 3 ir 4 dalyse yra sukonkretinta šio straipsnio 1 dalyje vartojama formuluotė „laisvė yra nevaržoma“. Valstybė turi pareigą užtikrinti, kad niekas nesikėsintų į asmens dvasios dalykus: nevaržytų jo prigimtinės laisvės pasirinkti jam priimtina religiją ar nepasirinkti jokios, pakeisti pasirinktą religiją ar jos atsisakyti. Valstybė negali nustatyti privalomų reikalavimų, kad asmuo nurodytų savo tikėjimą, požiūrį į tikėjimo dalykus. Kita vertus, valstybė turi pareigą užtikrinti, kad pats tikintysis ar netikintysis (vienas arba su kitais) naudotųsi jam garantuota minties, tikėjimo ir sąžinės laisve taip, kad nebūtų pažeistos kitų asmenų teisės ir laisvės: pagal Konstitucijos 28 straipsnį žmogus, įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, privalo laikytis Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų asmenų teisių bei laisvių, o 27 straipsnyje įtvirtinta, kad žmogaus įsitikinimais, praktikuojama religija ar tikėjimu negali būti pateisinamas nusikaltimas ar įstatymų nevykdymas.

Konstitucijos 25 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta svarbi įsitikinimų ir jų raiškos laisvės sąlyga: žmogui neturi būti kliudoma ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas. Kita vertus, Konstitucijos 26 straipsnio 3 dalies nuostata, kad niekas negali kito asmens versti nei būti verčiamas pasirinkti ar išpažinti kurią nors religiją arba tikėjimą, reiškia, jog jokios religinės ar materialistinės idėjos negali būti primetamos žmogui prieš jo norą ir valią. Tokiu primetimu nelaikytina tėvams ir globėjams Konstitucijos 25 straipsnio 5 dalyje garantuojama teisė rūpintis vaikų ir globotinių religiniu auklėjimu pagal savo įsitikinimus. Pagal Konstitucijos 26 straipsnio 2 dalį žmogus yra laisvas pasirinkti tą religiją arba tikėjimą, kuris priimtinas pačiam pasirenkančiajam, kartu – ir teisę nepasirinkti jokios religijos arba tikėjimo.

Tarptautiniu lygiu žmogaus prigimtine teisė į tikėjimo laisvę yra įtvirtinta Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 18 straipsnyje, teigiančiame, jog „kiekvienas turi teisę į minties, sąžinės ir religijos laisvę; tai teisė laisvai keisti religiją ar tikėjimą, tiek vienam, tiek kartu su kitais, privačiai ar viešai, laisvai skelbti savo religiją ar tikėjimą, laikant pamaldas, atliekant apeigas, praktikuojant tikėjimą ir mokant jo“. Ši laisvė užtikrina galimybę įvairių pažiūrų žmonėms gyventi atviroje, teisingoje ir darnioje pilietinėje visuomenėje. Ši laisvė – ne tik savaiminė demokratijos vertybė, bet ir svarbi garantija, kad bus visavertiškai įgyvendinamos kitos žmogaus konstitucinės teisės ir laisvės⁵⁵.

⁵⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo išvada Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Valstybės žinios, 1995.01.24 Nr.9-199

⁵⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas dėl Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 1 straipsnio 5 punkto, 10 straipsnio 3 ir 4 dalių, 15 straipsnio 1 dalies, 20 straipsnio, 21 straipsnio 2 punkto, 32 straipsnio 2 dalies,

Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas 18 straipsnyje įveda dar dvi nuostatas, iš kurių viena nustato, kad nei vieno asmens atžvilgiu negali būti naudojama prievarta, kuri apribotų religijos laisvę, o kita - nustatanti valstybių pareigą gerbti tėvų laisvę parenkant savo vaikams religinį ir dorovinį švietimą, priklausomai nuo jų pačių įsitikinimų.

Pažymėtina, kad turi būti skiriama teisė į minties, religijos ir žodžio laisvę, kuri yra absoliuti teisė, bei teisė išpažinti religiją ar tikėjimą, nes būtent jos atžvilgiu yra taikomi apribojimai, numatyti pakto 18 straipsnio 3 dalyje.

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 9 straipsnio 1 dalis pilnai atitinka minėtąją nuostatą, tačiau straipsnis papildytas 2 dalimi, kurioje numatoma galimybė apriboti šią teisę įstatymo nustatytais atvejais ir ribose, įvedant demokratinės visuomenės saugumo, viešosios tvarkos, žmonių sveikatos, moralės bei kitų asmenų teisių ir laisvių apsaugos kriterijus.

Žmogaus prigimtines teises į minties, religijos ir žodžio laisvę suabsoliutinimas reiškia, kad bet kokie valstybių veiksmai, kuriais žmonės yra verčiami atskleisti savo tikėjimą, prieštarauja Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijai ir negali būti pateisinami visuomenės interesu.

Žmogaus prigimtine teisė į religijos laisvę apima tiek teisę pakeisti religiją, tiek ir jos mokymą ar praktikavimą. Konkretesnis religijos laisvės reglamentavimas yra paliktas valstybių nuožiūrai.

Lietuvai rengiantis ratifikuoti Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją, buvo kilęs klausimas ar Konvencijos 9 straipsnio 2 dalyje numatyta galimybė apriboti asmens „laisvę skelbti savo religiją ar tikėjimą“ atitinka Lietuvos Respublikos Konstitucijos 26 straipsnio 4 dalyje įtvirtintą nuostatą, leidžiančią riboti žmogaus laisvę išpažinti ir skleisti religiją arba tikėjimą. Atsakydamas į 1994 m. balandžio 13 d. Prezidento A. Brazausko paklausimą (dekretas Nr. 355), Konstitucinis Teismas konstatavo, kad Konvencijos 9 straipsnio 2 dalies normos neprieštarauja LR Konstitucijos 26 straipsnio 4 dalies nuostatomis⁵⁶.

Konstitucinio Teismo nuomone, tiek tarptautinės teisės aktai, tiek Lietuvos Respublikos Konstitucija pripažindami žmogui religijos laisvę, vartoja skirtingą terminiją šiai laisvei apibūdinti, tačiau, atsižvelgiant vien į tai, visiškai nėra pagrindo manyti, kad Konstitucijos 26 straipsnyje numatyta galimybė apriboti žmogaus laisvę išpažinti religiją ar tikėjimą. Priešingai, Konstitucijos 26 straipsnio pirmojoje dalyje nustatytas bendras principas: „Minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė yra nevaržoma“, o antrojoje dalyje įtvirtinta: „Kiekvienas žmogus turi teisę laisvai pasirinkti bet kurią

34 straipsnio 2, 3 ir 4 dalių, 35 straipsnio 2 ir 5 punktų, 37 straipsnio 2 punkto ir 38 straipsnio 2 ir 3 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Valstybės Žinios, 2000 06 16 Nr. 49-1424

⁵⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo išvada Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Valstybės žinios, 1995.01.24 Nr.9-199

religiją arba tikėjimą ir vienas ar su kitais, privačiai ar viešai ją išpažinti, atlikinėti religines apeigas, praktikuoti tikėjimą ir mokytį jo”⁵⁷.

Konstitucinis teismas 1995 metų sausio 24 d. išvadoje konstatavo, kad „religijos ar tikėjimo išpažinimas, atskirtas nuo religijos ar tikėjimo skelbimo ar skleidimo, yra dvasinė kategorija, reiškianti religinių ar tikėjimo įsitikinimų turėjimą. <...> Šios būsenos negalima niekaip apriboti, nebent jei žmogus būtų persekiojamas dėl savo religijos ar tikėjimo, bet ir tokiu atveju persekiojimas negali atimti jo religinių įsitikinimų ar tikėjimo.”

Į Prezidento paklausimą, ar Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 14 numatytos platesnės nuostatos dėl diskriminacijos draudimo atitinka Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 straipsnio 2 dalyje įtvirtintą nuostatą, „Žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų pagrindu”. Atsakydamas, Konstitucinis Teismas konstatavo, kad Konvencijos 14 straipsnio normos neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 straipsnio 2 dalies nuostatomis ir nurodė, kad skirtingi Konvencijoje ir Konstitucijoje vartojami žodžiai iš esmės reiškia tą patį nediskriminacijos požymį arba apima kelis iš jų. Teismas pabrėžė, kad Konstitucijoje pavartotas žodis „tikėjimas” apima Konvencijoje vartojamą žodį „religija”.

Kai kurios valstybės savo nacionaliniuose įstatymuose išskiria minties bei sąžinės laisvę ir religijos laisvę. Pavyzdžiui Japonijos Konstitucija nurodo, kad minties ir sąžinės laisvė negali būti varžoma, o religijos laisvę formuluoja taip: „Visiems yra garantuojama religijos laisvė”, Baltarusijos įstatymai leidžia žmogui nevaržomai apsispręsti dėl religijos, Kinijos konstitucija pabrėžia Kinijos Liaudies Respublikos piliečių teisę į religijos laisvę, kai tuo tarpu kitos valstybės tiek teisę į minties ir sąžinės laisvę, tiek teisę į religiją nurodo kartu. Tarp tokių valstybių paminėtina Lietuva, Latvija, Kipras⁵⁸.

Pažymėtina, kad tiek tarptautiniai dokumentai, tiek daugelio valstybių nacionaliniuose teisės aktuose reiškia pagarba teisei į religiją, nepriklausomai nuo jos rūšies, vis dėlto kai kurių šalių konstitucijose yra pabrėžiamas ypatingas tam tikros religijos rūšies statusas. Pavyzdžiui Bulgarijos konstitucija sako, kad „tradicinė bažnyčia Bulgarijoje yra rytų stačiatikių bažnyčia”, panaši nuostata įtvirtinta ir Graikijos konstitucijos 3 straipsnyje: „vyraujanti bažnyčia Graikijoje yra rytų stačiatikių bažnyčia”⁵⁹.

Lietuvos Respublikoje valstybinės religijos nėra, tačiau nurodoma, kad yra pripažįstamos tradicinės Lietuvoje bažnyčios bei religinės organizacijos, o būtent lotynų apeigų katalikų, graikų apeigų katalikų, evangelikų liuteronų, evangelikų reformatų, ortodoksų (stačiatikių), sentikių,

⁵⁷ Jočienė D. Europos Žmogaus teisių konvencijos taikymas užsienio valstybių ir Lietuvos Respublikos teisėje. - Vilnius, Eugrimas, 2001. - P. 147-148

⁵⁸ National constitutions. - Hhttp://www.constitution.org/cons/natlcons.htmH. Žiūrėta 2006 11 20

⁵⁹ Ten pat.

judėjų, musulmonų sunitų ir karaimų, kurios sudaro Lietuvos istorinio, dvasinio bei socialinio palikimo dalį, bei kitas bažnyčias, jeigu jos palaikomos visuomenės ir jų mokymas bei apeigos neprieštarauja įstatymams ir dorai. Valstybės pripažinimas reiškia, kad valstybė palaiko religinių bendrijų dvasinį, kultūrinį ir socialinį palikimą.

Taip pat paminėtina, kad Lietuvos Respublikos Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas numato galimybę tikinčiųjų mokinių ir jų tėvų prašymu valstybinėse švietimo ir auklėjimo įstaigose atlikti tradicinių ir kitų valstybės pripažintų religinių bendruomenių ir bendrijų apeigas, su sąlyga, kad jos neprieštarauja pasaulietinės mokyklos sampratai. Šiame įstatyme ne tik numatoma, kokios Lietuvos religinės bendruomenės ir bendrijos laikomos tradicinėmis, bet ir nustato kitų bendrijų pripažinimo tradicinėmis tvarka.

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 9 straipnyje minima religijos laisvė apima ir tėvų teisę parinkti savo vaikams mokymą, kuris atitiktų jų religines pažiūras. Tokia tėvų teisė garantuojama ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos 26 straipsnio 5 dalyje.

Tokios pačios nuostatos įtvirtintos Lietuvos Respublikos Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatyme, kuris numato, kad valstybinėse švietimo įstaigose tėvų (globėjų, rūpintojų) pageidavimu gali būti dėstoma tradicinių ir kitų valstybės pripažintų religinių bendruomenių ir bendrijų tikyba⁶⁰.

Dar vienas labai svarbus asmens prigimtinės teisės į religijos laisvę aspektas yra susijęs su karine tarnyba. 1967 metais Europos žmogaus teisių komisija nagrinėjo *Grandrath byla*⁶¹, kurioje, asmuo, Jehovos liudytojų sektos narys ir Biblijos studijų vadovas, buvo atleistas nuo karinės tarnybos, tačiau, vietoj to, turėjo įvykdyti civilinę tarnybą. Europos žmogaus teisių komisija, nagrinėdama šį pareiškimą, nusprendė, kad Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 9 straipsnio taikymas šiuo atveju nėra būtinas, nes minėtojo dokumento 4 straipsnio 3 dalies b punktas aiškiai nurodo karinės tarnybos reikalavimą, o esant tam tikriems įsitikinimams, dėl kurių atsisakoma karinės tarnybos, ji pakeičiama kita tarnyba.

1996 m. spalio 22 d. priimto Lietuvos Respublikos Karo prievolės įstatymo 8 straipsnyje numatyti atvejai, kai Lietuvos Respublikos piliečiai gali būti atleisti nuo karinės tarnybos. Iš jų išvardinti asmenys, kurie raštu yra pareiškę, kad dėl religinių ar pacifistinių įsitikinimų negali tarnauti su ginklu rankose ir nori atlikti alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą, ir valstybės pripažintų tradicinių Lietuvoje religinių bendruomenių ir bendrijų dvasininkai⁶². Šio darbo autorės nuomone, alternatyvus krašto apsaugos tarnybos numatymas įstatyme vertintinas teigiamai, nes praktiškai užtikrina religijos bei tikėjimo laisvės įgyvendinimą. Tiesa, kyla klausimas apie valstybės

⁶⁰ Lietuvos Respublikos Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas. Valstybės žinios, 1995 11 03 Nr.89-1985. (Aktuali redakcija nuo 2000 05 11)

⁶¹ Grandrath v. Vokietijos Federacinė Respublika (1967 m. birželio 29 d. sprendimas). - /<http://www.echr.coe.int>. Žiūrėta 2006 12 02

⁶² Lietuvos Respublikos Karo prievolės įstatymas. Valstybės žinios, 1996 11 06 Nr. 106-2427

nepripažintų netradicinių religinių bendruomenių dvasininkus - ar jie galės atlikti alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą? Manytina, kad jiems bus leista pasinaudoti kita įstatymo siūloma alternatyva – raštu pareikšti, kad jie negali tarnauti su ginklu rankose dėl religinių įsitikinimų.

Taigi, sprendžiant klausimą dėl teisės į laisvą tam tikros religijos išpažinimą ar dėl bet kurios kitos panašios teisės, reikia atsižvelgti į tos teisės turinį, taip pat į aplinkybes, esant kurioms ši teisė gali būti ribojama. Tikėjimo pasirinkimo ir jo išpažinimo laisvė, net jeigu būtų absurdiška ar ekscentriška, yra esminė laisvė, todėl itin svarbu yra užtikrinti, kad tikėjimo išpažinimo apribojimai, numatyti Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje ir Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, būtų taikomi tik tuomet, kai jie yra būtinai reikalingi.

Sistemiškai interpretuojant Konstitucijos 25 ir 26 straipsnių nuostatas pažymėtina, kad minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė neatsiejama nuo kitų Konstitucijoje įtvirtintų žmogaus teisių ir laisvių: teisės turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti, laisvės ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas (25 straipsnio 1 ir 2 dalys), teisės laisvai vienytis į bendrijas ir asociacijas, nebūti verčiamam priklausyti kokiam nors bendrijai ar asociacijai (35 straipsnio 1 ir 2 dalys), tėvų teisės auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais (38 straipsnio 6 dalis), kultūros, mokslo ir tyrinėjimų bei dėstymo laisvės (42 straipsnio 1 dalis), taip pat kitų Konstitucijoje įtvirtintų žmogaus teisių ir laisvių.

Minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė taip pat neatsiejama nuo Konstitucijoje įtvirtintų principų: asmenų lygybės, privilegijų neteikimo ir nediskriminavimo (29 straipsnio 1 ir 2 dalys), bažnytinės santuokos registracijos valstybinio pripažinimo (38 straipsnio 4 dalis), valstybinių ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigų pasaulietiško (40 straipsnio 1 dalis), tradicinių Lietuvoje bažnyčių bei religinių organizacijų, kitų bažnyčių ir religinių organizacijų, jeigu jos atitinka Konstitucijoje numatytus kriterijus, valstybinio pripažinimo (43 straipsnio 1 dalis), tikiškos veiklos laisvės (43 straipsnio 3 dalis), bažnyčių bei religinių organizacijų tvarkymosi laisvės (43 straipsnio 4 dalis), valstybinės religijos nebuvimo (43 straipsnio 7 dalis) bei nuo universalios konstitucinio teisinės valstybės principo ir Konstitucijos preambulėje skelbiamo atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekio, kitų konstitucinių principų.

Konstitucijos 25 ir 26 straipsniai savo turiniu yra susiję su Konstitucijos 27 ir 28 straipsniuose įtvirtintais bendraisiais naudojimosi asmens teisėmis ir laisvėmis ribojimo kriterijais.

2.5 Minties, tikėjimo ir žodžio laisvės ribojimo turinys

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 28 straipsnyje nustatyta, kad įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikyti Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių. Konstitucijos 25 straipsnio 3 ir 4 dalyse įtvirtinta, kad laisvė reikšti įsitikinimus, gauti ir skleisti informaciją negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu, jei tai būtina apsaugoti žmogaus sveikatai, garbei ir orumui, privačiam gyvenimui, dorovei ar ginti konstitucinei santvarkai, be to laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją nesuderinama su nusikalstamais veiksmais – tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, šmeižtu ir dezinformacija. Šią teisę, pagal Konstitucijos 145 straipsnį, galima laikinai apriboti įvedus karo ar nepaprastąją padėtį.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas savo 1997 metų vasario 13 dienos nutarime yra pareiškęs, kad „tarp asmens teisių ir laisvių iš vienos pusės ir visuomenės interesų - iš kitos neretai kyla konfliktų, o kartais atsiranda ir prieštaravimų. Demokratinėje visuomenėje tokie prieštaravimai sprendžiami derinant skirtingus interesus ir siekiant nepažeisti jų pusiausvyros. Vienas iš interesų derinimo būdų yra asmens teisių ir laisvių ribojimas. Beje, tokią galimybę numato ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Pagal šią Konvenciją ir susiformavusią Europos žmogaus teisių teismo praktiką tokie apribojimai galimi, t. y. laikomi pagrįstais, jeigu atitinka dvi sąlygas: 1) yra teisėti ir 2) būtinai reikalingi demokratinėje visuomenėje. Teisėtumo reikalavimas reiškia, kad apribojimai turi būti nustatomi tik įstatymu, kuris viešai paskelbiamas, o jo normos suformuluojamos pakankamai aiškiai. Įstatymais apibrėžiant teisių įgyvendinimo ribas, būtina atsižvelgti į atitinkamos teisės (ar laisvės) paskirtį bei prasmę ir Konstitucijoje nustatytas jos ribojimo galimybes bei sąlygas. Ieškant atsakymo į klausimą, ar konkretus ribojimas yra būtinai reikalingas demokratinėje visuomenėje, pirmiausia reikia išsiaiškinti ribojimo tikslus bei paskirtį, o antra, nustatyti, ar ribojimo priemonės yra proporcingos siekiamam teisėtam tikslui“⁶³.

Pažymėtina, kad tiek kai kurios tarptautinės sutartys, tiek kai kurių valstybių nacionaliniai teisės aktai karo propagandą, raginimus nacionalinei, rasinei ar religinei nesantaikai, socialinės neapykantos, diskriminacijos ar prievartos kurstymą, šmeižtą, dezinformaciją laiko nusikaltimais, tuo pačiu nustatydami, kad tokie veiksmai yra nesuderinami su žmogaus prigimtaine teise į įsitikinimų (informacijos) ir tikėjimo laisvę.

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad Konstitucija neapibrėžia teisės laisvai reikšti savo įsitikinimų ribojimo masto, suteikdama galimybę pasirinkti ir nustatyti ribojimo apimtį įstatymų leidėjui. Tačiau jo nustatyti apribojimai turi atitikti teisingumo sampratą bei teisėtumo ir būtinumo demokratinėje visuomenėje reikalavimus.

⁶³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo 1 ir 30 straipsnių, Lietuvos Respublikos tabako kontrolės įstatymo 1, 3 ir 11 straipsnių, taip pat Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. vasario 2 d. nutarimo Nr. 179 „Dėl alkoholio reklamos kontrolės“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Valstybės Žinios, 1997 02 19 Nr.15-314

Siekiant apsaugoti pagrindines žmogaus teises ir laisves nuo nepagrįsto suvaržymo, Konstitucijoje numatomi ar iš jos nuostatų išvedami reikalavimai jų ribų nustatymui:

-ribojimai gali būti nustatomi tik įstatymu,

-ribojimai turi būti būtini demokratinėje visuomenėje, t.y. jais siekiama apsaugoti kitų asmenų teises ir laisves, konstitucijoje įtvirtintas vertybes bei konstituciškai svarbius tikslus;

-ribojimais neturi būti paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė;

-nustatant ribojimus, laikomasi konstitucinio proporcingumo principo⁶⁴.

Pažymėtina, kad žmogaus teisių ir laisvių suvaržymus nustatantys įstatymai turi būti nedviprasmiški, suformuluoti konkrečiai ir tiksliai. Kitaip nepavyks nustatyti tikrojo normos turinio. Konstituciniam Teismui sprendžiant, ar Alkoholio kontrolės įstatymo 1 straipsnio 5 paragrafas ir Tabako kontrolės įstatymo 1 straipsnio 5 paragrafas atitinka Konstitucijos 25 straipsnyje garantuotą teisę į informaciją, teko spręsti, kokius padarinius gali sukelti neaiškiai suformuluota teisės norma. Konstitucinio Teismo 1997 m. vasario 2 d. nutarime buvo konstatuota, kad „nagrinėjamuose įstatymuose yra pateikti pernelyg platūs ir nekonkretūs „tiesioginės reklamos“ apibrėžimai nepagrįstai išplečia įprastinę reklamos sampratą“. Šiuo atveju Konstitucinis Teismas įstatymo normos, ribojančios teisę į informaciją, neaiškumą traktavo kaip antikonstitucišką, motyvuodamas, kad dėl to neužtikrinama pagrindinės teisės apsauga, ir dar daugiau, taip įstatymo tekstu sukuriama prielaidos galimiems pažeidimams.

Teisės laisvai reikšti savo įsitikinimus apribojimus lemia šios konstitucinės vertybės santykis su kitomis teisinėmis vertybėmis, išreiškiančiomis kitų asmenų teises bei laisves bei būtinus visuomenės poreikius. Tačiau šių vertybių apsauga negali paneigti įsitikinimų reiškimo laisvės. Neturi būti pamirštama Konstitucijoje įtvirtintų vertybių pusiausvyra. Pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių ribos turi būti nustatomos remiantis „teisinių vertybių racionalių santykiu, laiduojančiu, kad apribojimais nebus pažeista atitinkamos –žmogaus teisės esmė“⁶⁵.

Konstitucinis Teismas nėra suformulavęs apibendrintos „konstitucinės vertybės“ sąvokos, tačiau konkrečiose bylose, vadovaudamasis Konstitucija, jis reiškia savo nuomonę dėl teisės ribojimo. Tokios bylos pavyzdžiu gali būti byla, kurioje Konstitucinis Teismas svarstė, ar Lietuvos Respublikos Valstybės paslapčių ir jų apsaugos įstatymo 5 ir 10 straipsnis atitinka Konstituciją. Svarstyta, ar jo normos, užtikrinančios valstybei svarbių karinių, ekonominių, politinių ar kitų žinių

⁶⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo (2000 m. liepos 11 d. redakcija) 27 straipsnio 2 dalies, Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo 27 straipsnio pakeitimo 2 straipsnio 1 dalies, Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo (2002 m. liepos 5 d. redakcija) 57 straipsnio 4 dalies, Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo (1997 m. gegužės 22 d. redakcija) 7 straipsnio 3 dalies 4 punkto, Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo (2002 m. birželio 20 d. redakcija) 7 straipsnio 3 dalies 6 punkto, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 48 straipsnio 1 dalies (1961 m. birželio 26 d. redakcija) ir 75 straipsnio 1 dalies (1975 m. sausio 29 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Valstybės Žinios, 2002 09 25 Nr.93-4000

⁶⁵ Jarašiūnas E. Keletas Konstitucinio Teismo, vieno iš konstitucinės doktrinos kūrėjų, veiklos aspektų. - Jurisprudencija, 1999, T 12 (4) - P. 51

įtakojančių nacionalinių interesų apsaugą, atskleidimas nepažeidžia Konstitucijoje laiduotos asmens teisės į informaciją. 1996 m. gruodžio 16 d. nutarime Konstitucinis Teismas išdėstė poziciją, kad siekiant apsaugoti valstybei svarbias žinias, siekiant „užkirsti kelią tokių žinių pagarsinimui, įstatymu nustatoma jų apsauga, apribojamas naudojimasis jomis. Tačiau bendrų interesų apsauga demokratinėje valstybėje negali paneigti žmogaus teisės į informaciją apskritai“⁶⁶.

Formaliai nei vienai teisinei vertybei nėra suteikta pirmenybė, bet klausimo sprendimas iš esmės susietas su atsakymu į klausimą: ar nebus pažeista žmogaus teisės esmė. Sprendimo pirmenybė – žmogaus teisės ir laisvės yra didžiausia teisinė vertybė. Todėl Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad įstatymų leidėjas, sprendžiantis, kaip apsaugoti valstybės paslaptį sudarančias žinias, „yra įpareigotas parinkti tokias teises priemones, kuriomis nebūtų galima nepagrįstai apriboti asmens teisės į informaciją“⁶⁷.

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, jog „pagrindinių teisių apribojimų pagrįstumas turėtų būti vertinamas sveiko proto ir akivaizdžios būtinybės kriterijais; apribojimais neturėtų būti smarkiai pažeidžiama jų pusiausvyra“⁶⁸. Ši nuostata suponuoja, kad konstitucinių vertybių pusiausvyra vis tik gali būti pažeidžiama, tačiau nežiūrint to, yra siektinas visuomenėje gėris, kurio smulkūs pažeidimai neišvengiami, ypač kai tai susiję su priešingų interesų derinimu. Požiūris į konstitucines vertybes kinta, todėl vienomis aplinkybėmis priimtas sprendimas gali nebetikti pasikeitus aplinkybėms.

Pažymėtina, kad pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių ribojimas gali būti tik išimtinio pobūdžio. Įtvirtinti Konstitucijoje ribojimai negali būti aiškinami plečiamai, o jų pobūdis turėtų nenukrypti nuo siekiamo tikslo.

Visuomenės informavimo įstatyme detalizuojami Konstitucijoje įtvirtintos asmens įsitikinimų raiškos laisvės ribojimo pagrindai, kai: raginama prievarta keisti Lietuvos Respublikos konstitucinę santvarką; skatinama kėsintis į Lietuvos Respublikos suverenumą, jos teritorijos vientisumą; karo, kurstoma tautinė, rasinė, religinė, socialinė bei lyčių neapykanta; platinama, propaguojama ar reklamuojama pornografija, taip pat propaguojamos ir (ar) reklamuojamos seksualinės paslaugos, seksualiniai iškrypimai; propaguojamos ir (ar) reklamuojamos narkotinės ar psichotropinės medžiagos. Jie nelaikytini Konstitucijos nuostatų išplėtimu, o tik jų sukonkretinimu,

⁶⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. gruodžio 19 d. nutarimas Lietuvos Respublikos valstybės paslapčių ir jų apsaugos įstatymo 5 ir 10 straipsnių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl Lietuvos Respublikos vyriausybės 1996 m. kovo 6 d. nutarimų nr. 309 ir nr. 310 atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso normoms. Valstybės Žinios, 1996 12 31 Nr. 126-2962

⁶⁷ Jarašiūnas E. Informacijos laisvės apsaugos problemos Konstitucinio Teismo praktikoje. - Jurisprudencija 1998 T.9(1) - P. 125-137

⁶⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo 1 ir 30 straipsnių, Lietuvos Respublikos tabako kontrolės įstatymo 1, 3 ir 11 straipsnių, taip pat Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. vasario 2 d. nutarimo Nr. 179 „Dėl alkoholio reklamos kontrolės“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Valstybės Žinios, 1997 02 19 Nr.15-314

pavyzdžiui Lietuvos valstybės saugumas, teritorijos vientisumas, viešoji tvarka vertintini kaip Konstitucijoje įtvirtinto ribojimo pagrindo - konstitucinės santvarkos - elementai.

Yra buvę asmens įsitikinimų laisvės apribojimų įtvirtinimo netinkamai. Nuo 1996 m. kovo 1 d. galiojęs Lietuvos Respublikos Valstybės paslapčių ir jų apsaugos įstatymas numatė Vyriausybės galimybę tvirtinti Valstybės paslapčių sąrašą. Ši nuostata suponavo galimybę įtvirtinti galimybę riboti vieną iš žmogaus įsitikinimų raiškos elementų – teisę į informaciją - ne įstatymu, o poįstatyminiu aktu. Tuo tarpu Konstitucijoje įtvirtinta imperatyvi nuostata, kad žmogaus įsitikinimų raiškos laisvė, teisė į informaciją gali būti ribojama tik įstatymu. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas konstatavo, kad įstatyme nesant aiškių žinios pripažinimo valstybės paslaptimi kriterijų, vykdomajai valdžiai sudaromos prielaidos riboto naudojimo žinias pripažinti valstybės paslaptimi. Vyriausybei iš esmės pavedama ne detalizuoti įstatymą, bet sureguliuoti santykius, kurie yra įstatyminio reguliavimo dalykas. Taip pažeidžiamas konstitucinis žmogaus teisių įstatyminės gynybos principas⁶⁹.

Analogiška situacija buvo susiklosčiusi Lietuvos Respublikos alkoholio ir Lietuvos Respublikos tabako kontrolės įstatymuose įtvirtinus nuostatas, suteikiančias teisę Vyriausybei nustatyti informacijos pripažinimo alkoholio ar tabako reklama ir jos ribojimo kriterijus. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas nustatė, kad šios nuostatos prieštarauja Konstitucijos 25 str. 3 d. nuostatomis⁷⁰.

Nors įsitikinimų raiškos laisvė nėra absoliuti, tačiau Konstitucijoje įtvirtinti šios laisvės ribojimo principai ir įstatymais šie principai negali būti aiškinami plečiamai, o tik detalizuojami. „Konstitucijos saugomų vertybių sandūroje turi būti rasti sprendimai, užtikrinantys, kad nei viena iš tokių vertybių nebus paneigta ar nepagrįstai apribota”⁷¹.

Žodžio, minties ir tikėjimo reiškimo laisvės ribojimą lemia jų santykis ir konkurencija su kitomis Konstitucijoje įtvirtintomis vertybėmis, tokiomis kaip asmens sveikata, visuomenės dorovė, konstitucinė santvarka, asmens teisė į privataus gyvenimo apsaugą, garbę ir orumą ir t.t. Siekiant išsaugoti konstitucinių vertybių pusiausvyrą, įsitikinimų ir idėjų skleidimas gali būti ribojamas, tačiau tik įstatymu ir kai tai būtina demokratinėje visuomenėje.

⁶⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. gruodžio 19 d. nutarimas Lietuvos Respublikos valstybės paslapčių ir jų apsaugos įstatymo 5 ir 10 straipsnių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl Lietuvos Respublikos vyriausybės 1996 m. kovo 6 d. nutarimų nr. 309 ir nr. 310 atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso normoms. Valstybės Žinios, 1996 12 31 Nr. 126-2962

⁷⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo 1 ir 30 straipsnių, Lietuvos Respublikos tabako kontrolės įstatymo 1, 3 ir 11 straipsnių, taip pat Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. vasario 2 d. nutarimo Nr. 179 „Dėl alkoholio reklamos kontrolės“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Valstybės Žinios, 1997 02 19 Nr.15-314

⁷¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2002 m. spalio 23 nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnio ir 14 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai”. Valstybės Žinios, 2002 10 31 Nr.104-4675

Konstitucinio Teismo konstatuota, kad įsitikinimų ir idėjų skleidimas apima „duomenų perdavimą bet kokiomis priemonėmis (žodžiu, raštu (knygoje, charakteristikoje, laiške ir pan), per visuomenės informavimo priemones, elektroniniu paštu, internetu ir pan), bent vienam asmeniui, išskyrus tą, apie kurį tie duomenys skleidžiami“⁷². Paskleidus tam tikrus asmens duomenis ar duomenis, turinčius įtakos valstybės saugumui, iškyla žalos atsiradimo grėsmė, kas suponuoja būtinybę riboti ar net drausti tokių duomenų skleidimą.

Visuomenės informavimo priemonėse dažni atvejai, kai paskleista informacija pažeidžia asmens teisę į privataus gyvenimo neliečiamumą. Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad asmens teisė į privatą gyvenimą apima „privatą, šeimos ir namų gyvenimą, asmens fizinę ir psichinę neliečiamybę, garbę ir reputaciją, asmeninių faktų slaptumą, draudimą gauti ir skleisti konfidencialią informaciją ir kitaip savavališkai ir neteisėtai kišantis į asmens privatą gyvenimą kartu kėsinamasi į jo garbę bei orumą“⁷³.

Plečiantis žinių visuomenei, atsirandant naujoms informacinėms technologijoms, tokioms kaip internetas, sukuriama neribotos galimybės įgyvendinti žodžio, minties ir tikėjimo laisves, kadangi sukuriama sąlyga nepalyginti didesniai nei iki šiol informacijos srautui pasiekti vartotoją. Kita vertus, internetu vartotojus gali pasiekti ir kenksminga jiems patiems informacija. Todėl kyla būtinybė vartotojus, ypač nepilnamečius, apsaugoti nuo internetu platinamos žmogaus fizinei, psichinei ir dvasinei būklei žalingo turinio informacijos. Konstitucinis Teismas savo 2005 m. rugsėjo 19 d. nutarime konstatavo, jog norint „kad įgyvendinant informacijos laisvę, nebūtų pažeidžiamos konstitucinės vertybės, kad jos būtų apsaugotos ir apgintos“, būtina, „kad įstatymų leidyba neatsilikytų nuo informacinių technologijų pažangos ir jos nulemtos atitinkamų visuomeninių santykių kaitos“⁷⁴.

Kai kurie autoriai atkreipia dėmesį į skirtingų terminų „riboti“ bei „varžyti“ naudojimą. E. Jarašiūno nuomone, neatsitiktinai Lietuvos Respublikos Konstitucija numatant išimtis iš joje skelbiamų žmogaus teisių ir laisvių, ne visuomet vartojami terminai „riboti“ ar „varžyti“. Pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos 14 straipsnio 4 dalį, laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją *nesuderinama* su nusikalstamais veiksmais, o pagal 27 straipsnį, žmogaus įsitikinimais,

⁷² Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 1995 balandžio 20 d. nutarimas dėl Lietuvos radijo ir televizijos statuto 7 bei 9.3 straipsnių, taip pat dėl radijo ir televizijos programų transliavimo valstybinių įrenginių nuomos privačioms redakcijoms konkursų organizavimo techninės komisijos nuostatų 3 bei 12 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Valstybės Žinios, 1995 04 26 Nr. 34-847

⁷³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 1999 m. spalio 21 d. nutarimas HDėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 31 d. nutarimo "Dėl vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase" atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Valstybės Žinios, 1999 10 27 Nr.90-2662

⁷⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2005 rugsėjo 19 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos vyriausybės 2003 m. kovo 5 d. Nutarimu Nr. 290 „Dėl viešo naudojimo kompiuterių tinkluose neskelbtinos informacijos kontrolės ir ribojamos viešosios informacijos platinimo tvarkos patvirtinimo“ patvirtintos viešo naudojimo kompiuterių tinkluose neskelbtinos informacijos kontrolės ir ribojamos viešosios informacijos platinimo tvarkos 12, 14 ir 16 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 53 straipsnio 1 daliai (2000 m. Rugsėjo 29 d. Redakcija). Valstybės Žinios, 2005 09 22 Nr.113-4131

praktikuojama religija ar tikėjimu *negali būti pateisinamas* nusikaltimas arba įstatymų nevykdymas. Anot E. Jarašiūno, tai esminis, reikšminis skirtumas tarp terminų. Konstitucija, pripažindama, gerbdama ir saugodama įsitikinimų, jų reiškimo, religijos ir tikėjimo laisves, netoleruoja vieno – netolerancijos kitaminčiams, kitataučiams, kitakalbiamis ir pan.⁷⁵ Kitaip tariant, tiek saviraiškos ir tikėjimo, tiek ir informavimo teisės ribojimas ir varžymas, esant tam tikroms aplinkybėms, iš tiesų skiriasi nuo visiško šių laisvių netoleravimo kraštutiniais atvejais.

Literatūroje atkreipiamas dėmesys ir į tai, kad Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 straipsnyje kalbama tik apie apsaugą nuo valdžios pareigūnų (t.y. valstybės) kišimosi į saviraiškos laisvę⁷⁶. Tokia nuostata skiriasi nuo kito svarbaus tarptautinės teisės dokumento – Jungtinių Tautų Pilietinių ir Politinių teisių pakto 19 straipsnio formuluotės, pagal kurią apsauga nuo kišimosi reiškia ir apsaugą nuo privačių asmenų kišimosi į saugomas laisves. Minėto dokumento 19 straipsnyje teigiama: „Kiekvienas žmogus turi teisę nekliudomai laikytis savo įsitikinimų. Kiekvienas žmogus turi teisę į saviraiškos laisvę; ši teisė apima laisvę nekliudomai ieškoti, gauti ir perteikti visokią informaciją bei idėjas, nepaisant valstybių sienų, žodžiu, raštu arba per spaudą, arba meninėmis išraiškos formomis, arba kitokiais būdais savo nuožiūra.”

Tokie apribojimai labiau nukreipti ne į informacijos gavimą ar jos ieškojimą, bet į jos skleidimą, nors lengviau būtų įgyvendinti apribojimus būtent informacijos paieškos ir gavimo atvejais. Tai natūralu, kadangi, kaip pastebi teisės filosofai, esti daug informacijos įgijimo apribojimo galimybių. Tuo tarpu žodžio laisvė, kaip asmens saviraiškos laisvės dalis, yra artimesnė dvasinei kategorijai, sunkiau suvaldomai išoriniais veiksniais⁷⁷.

Taigi, teisės laisvai reikšti savo įsitikinimus, išpažinti tikėjimą, įgyvendinimo ribos gali būti plačiai aiškinamos. Kai kurių taikymo problemų šios nuostatos gali kelti ir Lietuvoje. Todėl šios teisės įgyvendinimas ir apribojimų apimtis bei Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 9 ir 10 straipsnių atitikimas turėtų būti sprendžiamas kiekvienu konkrečiu atveju atsižvelgiant į aplinkybes.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, būdamas konstitucinės doktrinos kūrėjas ir veikdamas kaip konstitucinės justicijos institucija, ne tik vykdo pagrindinių teisių apsaugos funkciją, bet ir atlieka pagrindinių teisių skleidimo bei įtvirtinimo funkcija, t.y. Konstitucinio Teismo justicija tampa Lietuvos teisės sistemos sudėtinu elementu. Pažymėtina, kad Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ieškojimus ir sprendimus, kuriais siekiama garantuoti konstitucinę asmens minties, tikėjimo ir žodžio laisvę, informacijos gavimo bei skleidimo ir saviraiškos laisvę, lemia ne

⁷⁵ Arlauskas S. Žodžio (saviraiškos) laisvės teisės moralinės ribos. - Jurisprudencija, 2001, t.19(11) - P.149

⁷⁶ Mason A. The Relationship between Freedom of Expression and Freedom of Information. In: Freedom of Expression and Freedom of Information. Ed. By J. Beatson, Y.Cripps.- Oxford:University Press, 2000.- P.227

⁷⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras. 1 dalis. - Vilnius. Teisės institutas, K. Jovaišos Pl., 2000. - P. 215-216

vien tik Konstitucijos principų ir normų interpretacija, nacionalinės konstitucinės teisės doktrina ir besiformuojanti konstitucinės kontrolės praktika, tačiau ir Tarptautinės justicijos institucijų bei Europos šalių konstitucinių teismų praktika, pirmiausia žinoma, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos bei Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencija. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 9 ir 10 straipsnių, garantuojančių žmogaus teisę laisvai laikytis savo nuomonės, išpažinti tikėjimą, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas, normos, jų interpretacija ne kartą tapo papildomais argumentais grindžiant nacionalinius Konstitucinio Teismo sprendimus.

3. MINTIES, TIKĖJIMO IR ŽODŽIO LAISVĖS GYNIMO NACIONALINĖS IR TARPTAUTINĖS GALIMYBĖS

„Kiekvienas, kurio teisės ir laisvės, pripažintos šioje Konvencijoje, buvo pažeistos, turi teisę pasinaudoti efektyvia teisine gynyba valstybiniuose organuose, nesvarbu, ar tai padarė einantys oficialias pareigas asmenys”⁷⁸. Konvencijos 13 straipsnio taikymo ir aiškinimo patirtis rodo, kad asmuo šalies vidaus teisėje turi turėti galimybę pasinaudoti visomis priemonėmis, kurios yra efektyvios ir gali padėti realiai atstatyti pažeistas Konvencijoje ginamas teises. Vadinasi valstybė asmeniui privalo suteikti efektyvias ne tik teismines, bet ir visas kitas prieinamas teises gynybos priemones visose valstybės institucijose. Tarptautiniu lygiu yra taikoma taisyklė, kad tik iššėmus visas šalies viduje prieinamas priemones, galima siekti teisių atstatymo tarptautinėse organizacijose.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje sakoma: „Asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą”⁷⁹. Teisė ginti pažeistas teises teisme laikoma efektyviausia ir svarbiausia teisminės gynybos priemone, nes teismas yra suprantamas kaip nepriklausomas ir nešališkas pažeistų teisių gynybos organas.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 straipsnyje įtvirtintą teisę dėl asmens konstitucinių teisių, o tame tarpe ir žmogaus prigimtinių teisių, pažeidimo kreiptis į teismą detalizuoja Lietuvos Respublikos Teismų įstatymo 4 straipsnis, teigiantis: „Lietuvos Respublikos piliečiai turi teisę į teisminę gynybą nuo kėsinimosi į Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir įstatymuose, Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse įtvirtintas jų teises ir laisves. Įstatymų numatytais atvejais jie turi teisę gauti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą. Užsieniečiai bei asmenys be pilietybės turi tokias pačias teises į teisminę gynybą kaip ir Lietuvos Respublikos piliečiai, jeigu kitaip nenustato įstatymai ir Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys. Teisę į teisminę gynybą taip pat turi įmonės, įstaigos, organizacijos bei kitos institucijos”⁸⁰. Taigi, galimybė ginti savo pažeistas prigimtines teises suteikiama bet kuriam Lietuvos jurisdikcijoje esančiam asmeniui, nepriklausomai nuo jo pilietybės, tautybės, kilmės, rasės, užimamų pareigų ar kitų subjektyvių kriterijų.

Lietuvos teismų sistemą sudaro bendrosios kompetencijos teismai (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos Apeliacinis teismas, apygardų ir apylinkių teismai), nagrinėjantys civilines ir baudžiamąsias bylas, ginčus dėl žmogaus prigimtinių teisių pažeidimo, kylantys iš civilinių, šeimos, darbo teisinių santykių, taip pat minėtos bylos, kylančios iš konstitucinių teisinių santykių.

Tarp galimybių ginti žodžio, minties, tikėjimo laisves teisiniu keliu, paminėtinas asmens teisės į privatą gyvenimą gynimas, be asmens leidimo paskleidus žinias apie jo privataus gyvenimo aplinkybes. Įvykus tokiam pažeidimui, asmuo neprivalo kreiptis į neteismines institucijas dėl šių

⁷⁸ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Valstybės Žinios, 1995 05 16 Nr.40-987

⁷⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės Žinios, 1992 11 30 Nr. 33-1014

⁸⁰ Lietuvos Respublikos Teismų įstatymas. Valstybės Žinios, 1994 06 17 Nr. 46-851 (Aktuali redakcija nuo 2006 06 01)

žinių paneigimo, o iš karto įgyja teisę kreiptis į teismą dėl teisių gynimo ir žalos atlyginimo. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 2.22 straipsnis suteikia teisę kreiptis į teismą, prašant atlyginti turtinę ir neturtinę žalą dėl pažeistos asmens teisės į atvaizdą, kodekso 2.23 straipsnio ketvirtoji dalis – dėl pažeistos asmens teisės į privatų gyvenimą, Civilinio kodekso 2.24 straipsnio trečioji ir penktoji dalis – dėl pažeistos asmens teisės į orumą ir reputaciją.

Garantuojant teisę į efektyvią gynybą, 1999 m. sausio 14 d. buvo priimtas Lietuvos Respublikos administracinių teismų įsteigimo įstatymas, kuriuo remiantis įsteigti specializuoti administraciniai teismai nagrinėja skundus (prašymus) dėl viešojo ir vidinio administravimo subjektų priimtų administracinių aktų ir veiksmų ar neveikimo (t.y. pareigų nevykdymo). Administracinių bylų teisenos įstatymas nustato administracinių bylų žinybingumą. Galimybė ginti žmogaus teises administraciniame teisme taip pat laikytina teisinės gynybos priemone pagal Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 13 straipsnį ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 straipsnį.

Asmenys dėl jų pažeistų teisių gynimo taip pat gali kreiptis į ombudsmeną, arba kitaip vadinamą Seimo kontrolierių. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 73 straipsnis, suteikdamas Seimui teisę steigti kitas kontrolės institucijas, kartu reglamentuoja ir Seimo kontrolierių įstaigos sukūrimą bei suformuluoja jos pagrindinę funkciją - tirti piliečių skundus dėl valstybės ir savivaldybių (o dar konkrečiau valdžios, valdymo, savivaldos, karinių ir joms prilygintų institucijų) pareigūnų piktnaudžiavimo ar biurokratizmo, t.y. būtent dėl veiksmų, kurie pažeidžia ar gali pažeisti žmogaus prigimtines teises. Piktnaudžiavimas Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymo kontekste suprantamas kaip pareigūno veiksmai (veikimas ar neveikimas) kai užimama tarnybinė padėtis naudojama ne tarnybos interesais arba ne pagal įstatymus ar kitus teisės aktus, savanaudiškais tikslais ar dėl kitokių paskatų, taip pat kai yra viršijami suteikti įpareigojimai ar savivaliaujama, o biurokratizmas - kaip pareigūno veika, kai vietoj reikalų sprendimo iš esmės sistemingai laikomasi nereikalingų ar išgalvotų formalumų, nepagrįstai atsisakoma spręsti žinyboms pavaldžius dalykus, vilkinama priimti sprendimus ar atlikti savo pareigas bei kitaip blogai ar netinkamai valdoma (atsisakoma informuoti asmenį apie jo teises, sąmoningai pateikiamas klaidinantis ar netinkamas patarimas ir t.t.)⁸¹. Taigi, tiek piktnaudžiavimu, tiek ir biurokratizmu gali būti pažeidžiamos žmogaus prigimtines teises, tarp jų žodžio, minties ir tikėjimo laisvė, teisė gauti informaciją ir pan. Tam tikrais atvejais asmenų skundas nėra pagrindas tyrimui pradėti, kadangi nustačius teisės pažeidimų požymius iš spaudos, kitų visuomenės informavimo priemonių, Seimo kontrolieriai gali pradėti tyrimą savo iniciatyva.

⁸¹ Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymas. Valstybės Žinios, 1998 12 30, Nr. 110-3024 (Aktuali redakcija nuo 2004 11 25)

Seimo kontrolieriai, atlikę tyrimą ir aptikę žmogaus prigimtinių teisių pažeidimų, gali kreiptis į tardymo organus jog būtų iškelta baudžiamoji byla ir atliktas tyrimas, pareikšti ieškinį teisme, o taip pat priimti kitus įstatyme numatytus ir žmogaus prigimtinių teisių apsaugą garantuojančius sprendimus. Tarp įvairių skundų dėl diskriminacijos tyrimo, lygių galimybių kontrolierius taip pat turi teisę tirti skundus dėl asmens diskriminavimo jo religijos ar įsitikinimų pagrindu.

Asmenys savo prigimtines teises ginti gali ne tik kreipdamiesi į Seimo kontrolierių, bet taip pat kreipdamiesi ir į kitas neteismines institucijas. Tarp tokių institucijų paminėtinos administracinių ginčų komisijos, kurios yra trijų lygių: savivaldybių visuomeninės, apskričių ir Vyriausioji administracinių ginčų komisijos. Kalbant apie minties ir žodžio laisvės gynimą, pažymėtina, kad Administracinė ginčų komisija nagrinėja bet kurio asmens skundą dėl to, kad jam nebuvo suteikta informacija ar išduotas dokumentas ar buvo suteikta neišsami informacija, kai jis kreipėsi į valstybės ar savivaldybės institucijas pagal Lietuvos Respublikos Teisės gauti informaciją iš valstybės ir savivaldybės įstaigų įstatymą. Savo ruožtu, pareiškėjas Administracinės ginčų komisijos sprendimą Administracinių bylų teisenos įstatymo nustatyta tvarka gali skusti Administraciniam teismui.

Būtina pabrėžti, kad tam tikrais atvejais ginčų nagrinėjimas Administracinėje ginčų komisijoje ar kitoje išankstinio ginčų nagrinėjimo institucijoje yra būtina sąlyga, kad vėliau būtų galima kreiptis į teismą. Kalbant apie kitas išankstinio ginčų nagrinėjimo institucijas, galima paminėti ir visuomenės informavimo priemones, kuomet per jas yra paskleidžiamos tikrovės neatitinkančios žinios, darbo inspektorius, kuomet kyla ginčas tarp darbdavio ir darbuotojo, bei kitas institucijas ar pareigūnus.

Paminėtina, kad paskleidus žeminančią asmenį informaciją, ginant asmens garbę ir orumą, yra nustatyta privaloma ikiteisminė šių asmeninių neturtinių teisių gynimo procedūra, t.y. asmuo pirmiausia turi kreiptis į duomenis paskleidusią visuomenės informavimo priemonę su prašymu paneigti paskleistus, jo orumą žeminančius, neatitinkančius tikrovės, duomenis. Tik nesulaukęs tokio paneigimo, asmuo įgija teisę kreiptis į teismą dėl savo pažeistos teisės gynimo.

Be nacionalinių žmogaus teisių garantijų, yra ir tarptautinės. Tokioms galima priskirti Jungtinių Tautų Organizacijos (toliau tekste - JTO) žmogaus teisių komitetą, JTO vyriausiąjį žmogaus teisių komitetą. Jungtinių Tautų Organizacijos vienas iš veiklos uždavinių yra susijęs su pagarbos žmogaus teisėms ir jų užtikrinimo skatinimu tarptautiniu mastu. Šį uždavinį didesniu ar mažesniu mastu įgyvendina įvairios JTO institucijos. JTO Generalinė Asamblėja svarsto klausimus, susijusius su žmogaus teisėmis ir leidžia rekomendacijas, inicijuoja tyrimus, rengia ir priima tarptautines konvencijas žmogaus teisių klausimais, steigia organus, reikalingus žmogaus teisėms ginti. JTO Ekonominė ir Socialinė Taryba rengia konvencijų projektus, organizuoja tarptautines

konferencijas, svarsto JTO institucijų pranešimus ir teikia rekomendacijas valstybėms narėms žmogaus teisių apsaugos klausimais.

Svarbiausia JTO žmogaus teisių gynimo institucija yra Žmogaus teisių komisija, kurios pagrindinė užduotis – vykdyti tyrimus ir rengti sutartis, pagal kurias įgyvendinami Jungtinių Tautų įstatų 55 ir 56 straipsniai, susiję su žmogaus teisių apsauga ir įgyvendinimu. Komisijos pastangomis buvo priimti tokie tarptautiniai dokumentai kaip Visuotinė Žmogaus Teisių Deklaracija, Vaiko teisių konvencija, etc. Per pirmuosius 20 savo egzistavimo metų Komisija neturėjo teisės svarstyti konkrečių žmogaus teisių pažeidimo faktų valstybėse narėse, tačiau įvairiose valstybėse nustatant šiurkščius žmogaus teisių pažeidimus, 1967 m. Komisijai buvo suteikta teisė savo posėdžiuose viešai svarstyti ir tirti skundus dėl pažeidžiamų žmogaus teisių. 1971 m. JTO Ekonominės ir Socialinės Tarybos priimtos rezoliucijos pagrindu Komisija įgijo teisę nagrinėti individualius skundus, dėl nuolatinių žmogaus teisių šiurkščių pažeidimų, susijusių ne su individualiais pareiškėjo teisių pažeidimais, o su situacijomis atskirose valstybėse. Deja, tačiau Komisija neturi jokių užtikrinimo priemonių - ji tik gali pateikti savo išvadas ir rekomendacijas, bet neturi teisės įpareigoti valstybę imtis kokių nors veiksmų, atvykti į valstybės teritoriją be jos sutikimo, apklausti liudytojus ir pan.

Viena svarbiausių institucijų, garantuojanti Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje įtvirtintų teisių gynybą, yra Europos žmogaus teisių teismas. Dėl šios institucijos svarbos ir įtakos Lietuvos teisei, apie ją kalbėsime atskirame šio darbo skyriuje.

4. MINTIES, TIKĖJIMO IR ŽODŽIO LAISVĖS EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ TEISMO JURISPRUDENCIJOJE

Lietuvos Respublika 1993 m. gegužės 14 d. pasirašė ir 1995 m. balandžio 27 d. ratifikavo 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją (toliau tekste - Konvencija) bei jos papildomus Ketvirtąjį, Septintąjį bei Vienuoliktąjį protokolus, kurie įsigaliojo Lietuvoje 1995 birželio 20 d. Šiuo žingsniu Konvencija tapo ne tik Lietuvos teisės sistemos sudėtine dalimi, bet ir tiesioginio taikymo aktu, savo teisine galia prioritetą teikiančiu tik Lietuvos Respublikos Konstitucijai, tačiau lenkiančiu kitus įstatymus. Tuo pačiu Lietuva pripažino Europos žmogaus teisių teismo (toliau tekste - Teismas) ir Europos žmogaus teisių komisijos jurisdikciją. Tai reiškia, kad kiekvienas valstybės, pripažįstančios Europos žmogaus teisių teismo jurisdikciją, gyventojas, gali pateikti peticiją Europos žmogaus teisių teismui (iki 1998 m. lapkričio 1 d. Europos žmogaus teisių komisijai) dėl jo prigimtinių teisių gynimo. Teismas, anot Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos protokolo Nr. 11, nustatančio kontrolės mechanizmo pertvarkymą, 34 straipsnio, gali priimti kiekvieno asmens ar grupės asmenų, teigiančių, kad jie yra vienos iš valstybės - konvencijos narės padaryto teisių, išdėstytų Konvencijoje ar jos Protokoluose, pažeidimo aukos, peticijas.

Tačiau, kalbant apie teisių gynimą tarptautiniu mastu, reikia paminėti tam tikras sąlygas, kurioms esant peticija yra priimtina ir nagrinėtina: (1) peticijoje skundžiami įvykiai turi būti įvykę po Konvencijos įsigaliojimo skundžiamos valstybės teritorijoje; (2) kaip jau buvo anksčiau minėta, nukentėjęs asmuo turi būti išsėmęs visas vidaus gynybos priemones; (3) kreipimosi į Europos žmogaus teisių teismą terminas - ne vėliau kaip per šešis mėnesius nuo galutinio sprendimo priėmimo byloje, (4) kreipiamasi dėl Konvencijoje bei jos Protokoluose įtvirtintų prigimtinių teisių pažeidimo ir (5) žmogaus prigimtinių teisių pažeidimas įvyko dėl valstybės organų ar pareigūnų veiksmų ar neveikimo. Panašūs reikalavimai yra nustatyti ir kreipiantis į Amerikos žmogaus teisių komisiją ar teismą bei Afrikos žmogaus ir tautų teisių komisiją. Vis dėlto, nors peticija ir atitinka visus aukščiau išdėstytus reikalavimus, Teismas jos nenagrinės, jei pateiktoji peticija bus anonimiška, arba pagal savo esmę atitiks bylą, kurią Teismas jau svarstė ar kuri jau buvo perduota kitam tarptautinio tyrimo ar ginčų sprendimo organui ir joje nėra pateikta jokios naujos informacijos. Peticija dėl pažeistų žmogaus prigimtinių teisių taip pat gali būti pripažinta nepriimtina, jei ji nesuderinama su Konvencijoje ar jos Protokolų nuostatomis, taip pat jei pastebimas piktnaudžiavimas peticijos teise.

Bet kuris asmuo, rašydamas Europos žmogaus teisių teismui skundą dėl prigimtinių teisių pažeidimo, privalo pateikti trumpą savo skundo santrauką, nurodyti kokias Konvencijoje įtvirtinta

teisė buvo pažeista, išvardinti naudotas valstybės vidaus teisinės gynybos priemonės bei nurodyti oficialius sprendimus bylose bei šiuos sprendimus priėmusias institucijas.

Išnagrinėjęs bylą, Europos žmogaus teisių teismas, priešingai nei valstybių nacionaliniai teismai, gali tik konstatuoti žmogaus teisių pažeidimo nustatymą ir priteisti kompensaciją. Europos žmogaus teisių teismas negali įpareigoti valstybės imtis kokių nors kitokių veiksmų, pavyzdžiui, išteisinti neteislingai nuteistą asmenį, grąžinti jam turtą ar panašiai. Tai jau yra valstybės teisės dalykas⁸². Pavyzdžiui, Europos žmogaus teisių teismui pripažinus, jog Lietuvos Respublikos teismo sprendimas byloje prieštarauja Konvencijai ir jos papildomiems protokolams, galimas civilinio ar administracinio proceso atnaujinimas.

Europos žmogaus teisių teismui sprendžiant konkrečias bylas ir kartu aiškinant Konvencijos normas, vyksta nenutrūkstamas teisės vystymo procesas, t.y. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija yra „gyvas“ dokumentas. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra pripažinęs, kad Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencija kaip teisės aiškinimo šaltinis, yra aktuali ir Lietuvos teisės aiškinimui bei taikymui⁸³. Tačiau Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencijos kaip teisės aiškinimo šaltinio, negalima suabsoliutinti. Pasak E. Jarašiūno, „pasitaiko, kad nacionalinė ir tarptautinė praktika pasirenka netapačius sprendimo būdas. Tačiau ir šiuo atveju nacionalinio konstitucinio teismo argumentai turi būti svaresni nei Europos institucijų“⁸⁴.

Konvencijos 9 ir 10 straipsniuose įtvirtinta kiekvieno asmens minties, sąžinės, religijos, įsitikinimų ir žodžio laisvė. Ši laisvė apima teisę turėti savo nuomonę, pažiūras, išpažinti savo tikėjimą, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas, kritikuoti valstybės valdžią, netrukdomam valdžios institucijoms ir neatsižvelgiant į valstybės sienas.

Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencijoje yra nemažai bylų, kuriose įvairiais aspektais nagrinėtos bylos, susijusios su žmogaus prigimtinių teisių ir laisvių pažeidimu. Kadangi šiame darbe yra nagrinėjamos tik kelios iš Konstitucijoje įtvirtintų prigimtinių žmogaus teisių – minties, tikėjimo ir žodžio laisvės, apžvelgsime keletą rezonansinių Teisme nagrinėtų ginčų dėl paminėtų laisvių pažeidimo, kurios aktualios ir Lietuvos Respublikos teisiniam reguliavimui.

Sunday Times v. United Kingdom (1980 m. lapkričio 6 d. sprendimas.) 1959-1962 m. Jungtinėje Karalystėje gimė keli šimtai vaikų su įgimtais defektais, kadangi jų motinos nėštumo metu naudojo raminamąjį preparatą talidomidą. Jungtinės Karalystės savaitraštis išspausdino

⁸² Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Bendroji dalis. - Vilnius. Eugrimas. 1998 – P. 269

⁸³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 1981 straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Valstybės žinios, 2000 05 12 Nr.39-1105

⁸⁴ Jarašiūnas E. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija Konstitucinio Teismo praktikoje. Teisės reforma Lietuvoje ir Lenkijoje ir Europos Žmogaus teisių konvencija. – Vilnius, 1999. –P. 136

straipsnį apie talidomido aukas ir anonsavo, kad netrukus aprašys šią istoriją plačiau. Farmacinė kompanija pasiekė, kad Jungtinės Karalystės teismas uždraustų šią publikaciją, remdamasis tuo, kad vyksta ginčai teisme tarp nukentėjusių ir farmacinės kompanijos, o straipsnis gali įtakoti visuomenės nuomonę bei bylos rezultatus. Savaitraštis skundė sprendimą uždrausti straipsnio publikavimą Europos žmogaus teisių komisijai. Europos žmogaus teisių teismas nedidele balsų persvara konstatavo, kad straipsnio uždraudimas neatitiko proporcingumo siektam tikslui principo, todėl buvo pažeistas Konvencijos 10 straipsnis - socialinio poreikio žinoti informaciją ir minties reiškinio laisvės. Panaikindamas straipsnio draudimą, Teismas nurodė, kad šeimos, nukentėjusios talidomido tragedijoje, „buvo gyvybiškai suinteresuotos sužinoti visą informaciją apie su tuo susijusias aplinkybes ir galimus sprendimus“⁸⁵.

Šioje byloje Europos žmogaus teisių teismas pirmą kartą priėmė sprendimą dėl teisės laisvai reikšti savo mintis ir įsitikinimus⁸⁶. Joje pabrėžta, kad įstatymas pirmiausia turi būti suprantamas ir nuspėjamas. Tai labai svarbi žmogaus teisių garantija, suponuojanti, kad neaiškūs apribojimai negali jų varžyti. Teismo sprendime akcentuojama teisės laisvai reikšti savo mintis ir įsitikinimus svarba demokratinėje visuomenėje. Visuomenės informavimo priemonių teisė skelbti informaciją apie teismuose vykstančius procesus, remiantis Lingens (1986 m.) byla, suponuoja visuomenės teisę tokią informaciją gauti. Tačiau tai nereiškia, kad galima skleisti bet kokią informaciją – kiekvieną kartą turi būti atsižvelgiama į viešąjį interesą⁸⁷. Nors Konvencija ir negarantuoja teisės ieškoti ir gauti informaciją, remiantis Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencija, darytina išvada, kad Konvencijos 10 straipsnis apima ir šią teisę.

De Haes ir Gijssels v. Belgium (1997 m. vasario 24 d. sprendimas) byloje nustatyta, kad žurnalistų laisvė apima ne tik tam tikrą netikslumą, apie kurį jau buvo kalbėta Handyside (1976 m.), Lingens (1986 m.) bei Observer ir Guardian (1991 m.) bylose, bet konstatuota, „jog žurnalisto laisvė apima ir galimą tam tikro laispsnio faktų iškrypimą bei provokaciją“⁸⁸, jeigu tai nepažeidžia Konvencijos 10 straipsnio 2 dalyje nustatytų šios teisės įgyvendinimo ribų. Teisė skleisti informaciją visuomenės informavimo srityje, taip pat ir spaudoje, apima ir teisę naudoti tam tikras lingvistines bei literatūrinės išraiškos priemones, kuriomis pateikiama informacija hiperbolizuojama, jeigu šios lingvistinės ir literatūrinės priemonės nereiškia teisės skleisti informaciją ribų peržengimo, t. y. jeigu jomis naudojamosi sąžiningai, nesiekiant ižeisti ar pažeminti asmenį, apie kurį rašoma. Kartu Europos žmogaus teisių teismas pabrėžė, kad spauda negali peržengti jai nustatytų ribojimų, kurių reikia kitų asmenų garbei ir orumui garantuoti.

⁸⁵ Berger V. Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija. - Vilnius, Pradai, 1997. – P. 470-473

⁸⁶ Saviraiškos laisvė Europoje. Bylos pagal Eeuropos žmogaus teisių konvencijos 10 str.-Vilnius, 2002. – P.8.

⁸⁷ Berger V. Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija. - Vilnius, Pradai, 1997. – P. 473

⁸⁸ Birmontienė T. Teisės į informaciją teisinis reguliavimas. -P. 257

Praėjus vos dvejiems metams, byloje *Fressoz ir Roire v. France* (1999 m. sausio 21 d. sprendimas) Europos žmogaus teisių teismas nurodė, jog Konvencijos 10 straipsnis gina žurnalistų teisę skelbti informaciją, turinčią viešą interesą, jeigu jie veikia gera valia, remdamiesi faktais ir pateikia patikimą ir tikslią informaciją, nepažeisdami žurnalistų etikos⁸⁹. Atrodytų, kad Europos žmogaus teisių teismo nuomonė prieštaringa, nes pirma, kalbėdamas apie žurnalistų teisę į tam tikro laipsnio faktų iškreipimą bei provokaciją, vėliau Teismas jau kalba apie viešą interesą, žurnalistų gerą valią ir paremtą faktais, patikimą bei tikslią informaciją. Tačiau turime nepamiršti, kad sprendžiant kiekvieną bylą, reikia atsižvelgti į konkrečias aplinkybes bei vadovautis žmogaus teisių ir visuomenės vertybių apsaugos proporcingumo principu. „Turint omenyje, kad nėra identiškų standartų moralės, religijos ar teisės sferose, nagrinėjant bylą, vienodos situacijos skirtingose valstybėse gali būti nagrinėjamos skirtingai”⁹⁰. Europos žmogaus teisių teismas, remdamasis žurnalistų etikos taisyklėmis, lyg ir neprieštarauja savo ankstesnei nuomonei, nes žurnalistų etikos taisyklės nereikalauja absoliutaus žinių pateikimo tikslumo, o svarbiausia, kad žurnalistas, pateikdamas informaciją, būtų sąžiningas. Vadinasi, sprendžiant konfliktą, kilusį dėl teisės į garbės ir orumo gynimą ir teisės skleisti informaciją, būtina vadovautis proporcingumo ir šių teisių pusiausvyros principais.

Lingens v. Austria (1986 liepos 8 d. sprendimas). Austrijos pilietis Michaelis Lingensas paskelbė straipsnį laikraštyje, kuriame aštriai kritikavo tuometinį federalinį kanclerį dėl jo pažiūrų. Kancleriui padavus ieškinį į teismą dėl šmeižto, minėtajam piliečiui buvo paskirta bauda. Europos žmogaus teisių teismas konstatavo, kad nuteisimas už šmeižtą buvo „viešosios valdžios kišimasis į ieškovo naudojimąsi minties reiškimo laisve” ir priminė, kad žodžio laisvės pagrindinis bruožas demokratinėje visuomenėje galioja taip pat ir informacijai ir nuomonėms, nors jos ir „užgaulioja, šokiruoja ar kelia nerimą”⁹¹. Teismas pabrėžė ypatingą šių principų svarbą spaudai: ši privalo skelbti informaciją ir nuomones politiniais ir kitais visuomenę dominančiais klausimais, o visuomenė turi teisę tai žinoti. Be to, spaudos laisvė yra reikšmingas šaltinis sužinoti ir vertinti vadovų mintis ir poelgius. Taip pat buvo pažymėta, kad leistinos politiko kritikos ribos yra kur kas platesnės negu paprasto mirtingojo; nepaisant to, kad politikas taip pat naudojasi Konvencijos 10 straipsnio 2 dalies apsauga ir jo reputacijos apsauga turi būti suderinta su laisvos diskusijos politiniais klausimais ir interesais. Teismo nuomone, atsižvelgiant į tuo metu vykusius porinkiminius politinius debatus, Michaeliui Lingensui paskirta bausmė laikytina panašia į cenzūrą, siekiančią jį paveikti taip, kad ateityje jis neberašytų panašių straipsnių. Tad politikos srityje toks nuteisimas varžo spaudą, kai ji atlieka informacijos ir kontrolės uždavinį. Europos žmogaus teisių

⁸⁹ Birmontienė T. Teisės į informaciją teisinis reguliavimas. - P. 256

⁹⁰ Žmogaus teisės ir laisvės: Lietuvos Respublikos įstatymų ir 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos suderinamumo problemos. - Vilnius, 1995. - P.186

⁹¹ Berger V. Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija. - Vilnius, Pradai, 1997. – P. 479

teismas vieningai nusprendė, kad pažeistas Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 straipsnis.

Šioje byloje vienas iš svarbesnių Teismo teiginių buvo konstatavimas, kad vieša politikų ir jų veiklos kritika turėtų turėti platesnes ribas negu privataus asmens kritika, tačiau jų teisė į privataus gyvenimo apsaugą taip pat yra neginčijama. E. Žiobienės nuomone, Europos žmogaus teisių teismo praktika aiškinant Konvencijos 10 straipsnį nukreipia į tai, kad teisė skleisti informaciją negali būti ribojama ne tik valstybės įvedama cenzūra, bet ir privačia cenzūra, kuri galima tada, kai, pažeidžiant proporcingumo principą ir nepaisant dviejų lygiaverčių teisių pusiausvyros reikalavimo, išimtinai ginama teisė į garbę ir orumą⁹².

Valstybės tarnautojų kritikos ribos negali būti tokios plačios kaip politikų. Šis teiginys įtvirtintas byloje *Janowski v. Poland* (1999 m. sausio 21 d. sprendimas). Lenkijos žurnalistas buvo nubaustas pagal Lenkijos baudžiamąjį kodeksą dėl dviejų policininkų įžeidinėjimo. Europos žmogaus teisių teismas pabrėžė, kad nuobauda peticijos pateikėjui Josefiui Janowskiui už dviejų policijos pareigūnų įžeidinėjamą nepažeidė Konvencijos 10 straipsnio numatytos nuomonės reiškimo laisvės. Teismas konstatavo, kad šiuo atveju asmuo veikė ne kaip žurnalistas, o kaip privatus asmuo, be to, jo pasakyti įžeidžiantys žodžiai negali būti laikomi politinės diskusijos dalimi dėl visuomenei aktualių klausimų ir tai nepatenka į spaudos laisvės apibrėžimą. Nors Teismas vėlgi pažymėjo, kad kritikos ribos valstybės tarnautojų atžvilgiu, lyginant su privačiais asmenimis, yra platesnės, tačiau pabrėžė, kad valstybės tarnautojai privalo įgyti visuomenės pasitikėjimą, jog galėtų efektyviai atlikti savo pareigas ir kad būtų apsaugoti nuo įžeidžiančių žodžių jų tarnybos metu⁹³.

Dar siauresnės yra teisminės valdžios atstovų kritikos ribos – tai paaiškinama siekiu demokratinėje visuomenėje užtikrinti teisminės valdžios nepriklausomybę ir autoritetą. Europos žmogaus teisių teismas *Barford v. Denmark* (1989 m. vasario 22 d. sprendimas) byloje nenustatė Konvencijos 10 straipsnio pažeidimo. Teismas nustatė, kad peticijos pateikėjui paskirta nuobauda už tai, kad jis apšmeižė du taikos teisėjus (neprofesionalus) dėl jų priimto sprendimo aktualioje mokesčių politikos byloje, nepažeidė peticijos pateikėjo teisės į nuomonės reiškimo laisvę pagal Konvencijos 10 straipsnį. Svarbiausias analizuojamas byloje klausimas buvo tai, ar šis įsikišimas buvo būtinas demokratinėje visuomenėje proporcingumo principo požiūriu. Teismas, pabrėžęs „interesų pusiausvyros“ svarbą demokratinėje visuomenėje, akcentavo, kad „valstybės teisėtas interesas ginant taikos teisėjų reputaciją nesukėlė konflikto su peticijos pateikėjo interesais dalyvauti laisvuose debatuose, aptariant Aukščiausiojo teismo objektyvumą“⁹⁴.

⁹² Žiobienė E. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinta privataus gyvenimo apsauga: informacijos sklaidimo apie viešuosius ir privačius asmenis skirtumai. - Jurisprudencija, 2002. T 30(22) - P.91-99

⁹³ Jočienė D., Čilinskas K. Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje. UAB „Petro ofsetas“. - Vilnius, 2004. - P. 89

⁹⁴ Ten pat, - P. 88

Teismas akcentavo, kad taikos teisėjams atliekant teismines funkcijas, įžeidžiantys žodžiai buvo traktuotini kaip šmeižtas jų asmeniniu atžvilgiu, o ne jų priimto sprendimo kritika, tad darytina išvada, kad šiuo šmeižtu siekta sumenkinti teisėjų pagarbą visuomenėje. Atsižvelgiant į tokias aplinkybes, politiniai aspektai byloje negali būti laikomi atitinkančiais proporcingumo principą. Taigi, Teismo sprendimas reikšmingas tuo, kad nors individas turi teisę išsakyti savo nuomonę visuomenei svarbiais klausimais ir kritikuoti teismo priimtą sprendimą, tačiau asmens, šiuo atveju taikos teisėjų, kritikos ribos negali siaurinti valstybės teisėto intereso ginti kitų asmenų reputaciją, siekiant garantuoti interesų pusiausvyros principą demokratinėje visuomenėje.

Mülleris v. Šveicarija (1988 m. gegužės 24 d. sprendimas). 1981 m. devyni asmenys suorganizavo šiuolaikinio meno parodą Fribourge, kurioje eksponuojamuose paveiksluose buvo vaizduojami atviri seksualiniai santykiai. Nacionalinis teismas, remdamasis Šveicarijos baudžiamojo kodekso straipsniu dėl nepadorių publikacijų, priėmė sprendimą konfiskuoti paveikslus ir paskyrė parodos organizatoriams baudą. Europos žmogaus teisių teismas savo sprendime pirmiausia konstatavo, kad Konvencijos 10 straipsnis apima meninės išraiškos laisvę, kuri leidžia viešai pasikeisti informacija ir idėjomis kultūros, politikos ir socialinėje srityse, ir toliau nagrinėjo, ar įsikišimai į raiškos laisvės teisę – bauda ir konfiskavimas – buvo pateisinami 10 straipsnio 2 dalies požiūriu.

Kalbėdamas apie baudos paskyrimą bei paveikslų konfiskavimą, Teismas, pažymėdamas, kad Šveicarijos įstatyme numatytas nuteisimas už nepadorių dalykų publikavimą, konstatavo, kad tiek bauda, tiek konfiskavimas buvo paskirti tam, kad būtų apsaugota viešoji moralė, todėl nuteisimas siekė teisėto tikslo. Kitas aspektas – ar nuteisimas buvo būtinas demokratinėje visuomenėje. Teismo nuomone, meno darbų kūrėjai prisideda prie nuomonių pasikeitimo ir pliuralizmo demokratinėje visuomenėje, iš to kyla valstybės įsipareigojimas netrukdyti jų raiškos laisvei, taip pat priminė, kad negali būti vienodos moralės sąvokos įvairių susitariančių valstybių teisėje. Apžiūrėję paveikslus prie uždarų durų, ir įvertinę, kad paveiksluose pavaizduoti atviri seksualiniai santykiai, o parodoje paveikslai buvo prieinami apžiūrėti įvairaus amžiaus žiūrovams, teisėjai konstatavo, kad Šveicarijos teismas teisingai laikė juos šiurkščiai žeidžiančius normalaus jautrumo asmenų padorumą. Tad Teismas konstatavo, kad šiuo aspektu nacionaliniai teismų sprendimai nepažeidė Konvencijos 10 straipsnio⁹⁵.

Jersil v. Denmark (1994 m. rugsėjo 23 d. sprendimas). Danijos radijo transliacijos bendrovės žurnalistas Jensas Olafas Jersildas parengė reportažą apie rasistinės jaunimo grupuotės “žaliųjų chalatu” pažiūras. Dviejų valandų reportažo metu buvo transliuojamos užgaulios rasistinės kalbos apie Danijos imigrantus ir etnines grupes. Jaunuoliams iškėlus bylas už rasistines kalbas, Kopenhagos teismas pripažino juos kaltais, o taip pat paskyrė baudą žurnalistui Jensui Olafui

⁹⁵ Berger V. Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija. - Vilnius, Pradai, 1997. – P. 463-464

Jersildui už bendrininkavimą jas transliuojant. Europos žmogaus teisių teismas aiškinosi vienintelį šio ginčo aspektą – ar ponui Jersildui skirta bausmė buvo būtina demokratinėje visuomenėje. Teismas pritarė, kad būtina kovoti su visomis rasinės diskriminacijos formomis ir apraiškomis. Vis dėlto pats suinteresuotas asmuo neskelbė ginčijamų pareiškimų, o tik padėjo juos skleisti kaip žurnalistas. Netgi atsižvelgiant į tą būdą, kaip Jersildas parengė “žaliųjų berečių” siužetą, nebuvo įrodyta, kad reportažas kaip visuma, buvo tokio pobūdžio, kad ieškovą būtų galima laikyti pažeidusiu Baudžiamąjį kodeksą ir nubausti jį. Atitinkamų nacionalinių teismų sprendimuose nebuvo atsižvelgta į tai, kad laida neturėjo rasistinių tikslų. Europos žmogaus teisių teismas konstatavo, kad bausmės paskyrimas žurnalistui pažeidė Konvencijos 10 straipsnį bei skyrė kompensaciją ieškovui už paskirtą bausmę⁹⁶.

Leander v. Sweden (1987 m. kovo 26 d. sprendimas). Šioje byloje buvo nustatyta, kad Konvencijos 10 straipsnis negarantuoja teisės asmeniui gauti informaciją, kurią jis nori naudoti asmeniniais tikslais. Peticijos pareiškėjui nebuvo pateikta informacija apie jį nacionalinio saugumo sumetimais. Europos žmogaus teisių teismas pabrėžė, kad Konvencijos 10 straipsnis neapima nei individo teisės turėti priėjimą prie registru, kuriuose yra saugoma jį liečianti informacija, nei valstybės pareigos pateikti tokią informaciją individui. Šioje byloje Teismas konstatavo, kad peticijos pateikėjo Leander teisė gauti informaciją nebuvo pažeista. Tačiau būtent šioje byloje buvo konstatuota, kad visuomenės teisė priesti prie informacijos ir gauti ją iš valstybės institucijų egzistuoja. Taip pat joje buvo pabrėžta, kad teisė gauti informaciją „uždraudžia valstybei uždėti apribojimus asmeniui gaunant informaciją, jeigu kiti asmenys nori ar gali norėti šią informaciją jam pateikti”⁹⁷. Šioje byloje konstatuotas ypač svarbus teiginys, kad laisvė gauti informaciją neįpareigoja valstybės rinkti ir skleisti informaciją.

Kokkinakis v. Graikija. (1993 m. gegužės 25 d. sprendimas) Graikijos pilietis Minas Kokkinakis, būdamas stačiatikiu, nuo 1936 m. tapo Jehovos liudytoju ir nuo to laiko daugiau nei 60 kartų buvo sulaikytas už prozelitizmą („raginimą priimti kitą tikėjimą”). 1986 m. kovo 2 d. Kokkinakis atvyko į svečius į Kyriakaki, krikščionės stačiatikės namus Kretoje ir diskusijos metu bandė atversti ją į kitą tikėjimą, skaitydamas ilgas ištraukas iš knygų, o kai kurias duodamas jai į rankas. Kretos teismas skyrė Kokkinakiui bausmę. Pažymėtina, kad Graikijos Konstitucija draudžia prozelitizmą - tai apima bet kokią žinomą religiją. Kokkinakis skundė teismo sprendimą Europos žmogaus teisių komisijai. Europos žmogaus teisių teismas nustatė, kad buvo pažeistas Konvencijos 9 straipsnis, nes Graikijos teismas nenurodė faktų, kuriais remiantis, būtų aišku, kad kaltinamasis bandė įtikinti savo artimą neteisėtomis priemonėmis⁹⁸.

⁹⁶ Berger V. Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija. - Vilnius, Pradai, 1997. – P. 465-468

⁹⁷ Jočienė D. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 straipsnio taikymo praktika. - Teisė T. 39 - P. 33-52

⁹⁸ Berger V. Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija. - Vilnius, Pradai, 1997. – P. 459-462

Kjeldsen v Denmark (1976 m. gruodžio 7 d.). Kelių mokinių tėvai skundėsi, kad valstybinėse mokyklose paaugliams dėstomas seksualinis švietimas pažeidžia jų šeimos sąžinės ir tikėjimo nuostatas ir reikalavo, kad jų vaikams seksualinio švietimo pamokos nebūtų privalomos. Europos žmogaus teisių teismas, išnagrinėjęs skundą, pritaikė labai siaurą tėvų teisės auklėti vaikus pagal savo religinius ir moralinius įsitikinimus interpretaciją ir pareiškė, kad valstybė turi teisę kurti švietimo sistemą ir valstybinių mokyklų programas, paskirais atvejais nepaisydama tėvų religinio ar filosofinio pobūdžio nepasitenkinimo. Tai, kad kai kurie tėvai, motyvuodami savo įsitikinimais, prieštarauja jog jų vaikams valstybinėse mokyklose būtų dėstomos tam tikros jiems nepatinkančios temos, nėra pagrindas reikalauti, jog valstybė jiems suteiktų specialią išimtį, kad jų vaikai galėtų nesimokyti tam tikros privalomos programos dalies. Taigi valstybė nėra įpareigota nei daryti tokias išimtis, nei pagrįsti savo atsisakymą dėl išimčių prašytojų pageidavimų tenkinimo. Valstybės galia kontroliuoti švietimo sistemą yra ribojama tik indoktrinacijos („religijos mokymo, įdiegimo“) draudimo⁹⁹. Taigi, konstatuota, kad Konvencijos 9 straipsnis nebuvo pažeistas.

Europos žmogaus teisių teismo sprendimai *Efstratiou v. Greece* ir *Valsamis v. Greece* (1996 m. gruodžio 18 d. sprendimai) byloje buvo skirti santykinai panašiai problemai spręsti. Du Graikijos vidurinės mokyklos auklėtiniai, priklausantys Jehovos liudytojų bendrijai, motyvuodami religiniais įsitikinimais, atsisakė dalyvauti mokyklos eitynėse, organizuotose nacionalinės šventės, skirtos karo tarp Graikijos ir fašistinės Italijos 1940 m. atminimui, metu. Atsisakę dalyvauti parade, jie buvo nubausti vienos dienos pašalinimu iš pamokų. Europos žmogaus teisių teismas palaikė Graikijos vyriausybės poziciją ir pabrėžė, kad nei eitynėse, nei tame, kad joms buvo rengtasi, nemato esant nieko, kas galėtų pažeisti skundą padavusių asmenų pacifistinius įsitikinimus. Teismas taip pat atkreipė dėmesį į Europos Komisijos, teikusios išvadą dėl šios bylos, nuomonę, kad: „Konvencijos 9 straipsnis nesuteikia teisės nepaklusti bendrai taikomiems privalomiems reikalavimas, kurie yra neutralūs religiniu požiūriu. Šiuo konkrečiu atveju nėra jokio pagrindo kalbėti apie valstybės kišimąsi į moksleivių religinės raiškos laisvę“¹⁰⁰. Europos žmogaus teisių teismas nustatė, kad Konvencijos 9 straipsnis nebuvo pažeistas.

Javier Martinez-Torron nuomone, tokia Konvencijos 9 straipsnio interpretacija prieštarauja Konvencijos 9 straipsnio nuostatų aiškinimui. Žmogaus teisės turėtų būti svarstomos plačiu kontekstu: viena vertus, laisvė praktikuoti savo religiją – tai galimybė laisvai veikti pagal savo įsitikinimus, atlikti visus veiksmus, kurių reikia šiems įsitikinimams reikšti, kita vertus, Konvencijos 9 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad gali būti nustatytos religinės laisvės ribos, kai tai būtina „demokratinėje visuomenėje jos saugumui, viešajai tvarkai, sveikatai ir moralei ar kitų asmenų teisėms ir laisvėms apsaugoti.“ Taigi šiuo atveju tenka derinti du skirtingus, linkusius konfliktuoti

⁹⁹ Martinez-Torron J. pranešimas. Religijos laisvė: Europos standartai. Tarptautinės konferencijos „Religija ir teisė pilietinėje visuomenėje“ medžiaga. – <http://www.tm.lt/religija/turinys.htm>. Žiūrėta 2006 11 25

¹⁰⁰ Ten pat, – <http://www.tm.lt/religija/turinys.htm>. Žiūrėta 2006 11 25

interesus: individualios tikėjimo laisvės puoselėjimą ir visuomenės saugumą bei viešąją tvarką. Tačiau, Javier Martinez-Torron nuomone, būtent valstybė turi įrodyti ribojančių priemonių taikymo būtinybę, įrodyti tai, kad konkrečiu atveju demokratinei tvarkai išsaugoti būtina apriboti religinės laisvės raišką, o ne atvirkščiai - tikintieji neturi įrodinėti, kad jų veiksmai nekelia pavojaus viešajai tvarkai¹⁰¹.

Kadangi religijos laisvės principas yra ypač jautrus, autorės nuomone, visuomenėje nuolat turėtų būti siekiama stiprinti religijos laisvės principą, o religinėms mažumoms turi būti suteikiama tikra veikimo laisvė, reiškianti daugiau, nei paprastą jų pažiūrų toleravimą, mažumai priklausantys žmonės dėl savo pažiūrų neturi patirti jokio pilietinių teisių suvaržymo ar bet kokio pobūdžio diskriminacijos.

Europos žmogaus teisių teismas savo sprendimuose ne kartą pabrėžė religinių bendruomenių teisę į autonomiją. Dviejose panašiose bylose *Serif v. Greece* (1999 m. gruodžio 14 d. sprendimas) ir *Hasan v. Bulgaria* (2000 m. spalio 26 d. sprendimas). Europos žmogaus teisių teismas nusprendė, kad valstybės negali kištis į grynai religinius klausimus, tokius kaip religinės bendruomenės ar organizacijos valdymas, nebent būtų „neišvengiama socialinė būtinybė“, o net tik „socialinė įtampa.“ Abiejose bylose valstybė mėgino įsikišti į vietinių muftijų rinkimus. *Serif* byloje Graikija nepripažino išrinkto muftijaus ir mėgino pagal Graikijos įstatymus paskirti kitą. *Hasan* byloje vyriausybė mėgino suvienyti musulmonus prieš jų valią paskirdama vieną vadovą. Abiejose bylose Europos žmogaus teisių teismas anuliuavo valstybės veiksmus, konstatavę Konvencijos 9 straipsnio pažeidimus. Kaip buvo pastebėta *Serif* byloje, „Teismas laikosi nuomonės, kad demokratinėse visuomenėse valstybė neturi imtis priemonių užtikrinti, kad religinės bendruomenės išliktų ar joms vadovautų suvienyta vadovybė“, tuo tarpu Teismo nutartis *Hasan* byloje skelbia: „Teismas mano, kad faktai parodo, jog šiuo atveju politinė valdžia nesugebėjo išlaikyti neutralumo religijos laisvės srityje. <...> Religijos laisvės teisė, kurią garantuoja Konvencija, atmeta bet kokius valstybės bandymus nustatyti, kokie tikėjimai ar jų raiškos būdai yra teisėti“¹⁰².

Šis Europos žmogaus teisių teismo teiginys laikytinas ypač svarbiu, interpretuojant valstybės galią ir įtaką asmens ir religinės bendruomenės apsisprendimo teisei tikėjimo sferoje.

Iš pateiktų Europos žmogaus teisių teismo nagrinėtų bylų pavyzdžių matyti, kad Teismas nevienareikšmiškai interpretuoja Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 9 ir 10 straipsnius. Įgyvendinant prigimtine asmens teisę į minties, tikėjimo ir žodžio laisvę, atsižvelgiama į bylos faktines aplinkybes, minties, tikėjimo ir žodžio laisvės ir kitų konstitucinių gėrių bei vertybių pusiausvyrą, proporcingumo ir būtinumo demokratinėje

¹⁰¹ Martinez-Torron J. pranešimas. Religijos laisvė: Europos standartai. Tarptautinės konferencijos „Religija ir teisė pilietinėje visuomenėje“ medžiaga. – <http://www.tm.lt/religija/turinys.htm>. Žiūrėta 2006 11 25

¹⁰² Clark E.A. pranešimas. Tarptautinės religijos ir tikėjimo laisvės normos ir teisinį religinių organizacijų struktūravimą reglamentuojantys įstatymai. Tarptautinės konferencijos „Religija ir teisė pilietinėje visuomenėje“ medžiaga. – [Hhttp://www.tm.lt/religija/turinys.htm](http://www.tm.lt/religija/turinys.htm). Žiūrėta 2006 11 26

visuomenėje principus, nacionaliniuose įstatymuose įtvirtintas teisės normas. Europos žmogaus teisių teismo sprendimai, aiškinantys įvairius minties, tikėjimo ir žodžio laisvės įgyvendinimo ir gynimo aspektus įtakoja Lietuvos konstitucinę teisę, padėdami Lietuvos Respublikos teismams aiškinti minties, tikėjimo ir žodžio laisvės turinį, tiriant bylas dėl šios teisės pažeidimų, turi didelės reikšmės ginant prigimtines žmogaus teises ir laisves Lietuvoje. Tačiau Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencijos kaip teisės aiškinimo šaltinio, negalima suabsoliutinti, todėl kad nacionalinė teisės praktika gali pasirinkti netapačius sprendimo būdus, kurie negali būti laikytini menkesniais nei Europos institucijų.

IŠVADOS

Išanalizavus minties, tikėjimo ir žodžio laisvės sampratą, šios laisvės turinį, ribojimo pagrindus bei tvarką, atskiras teisių gynimo galimybes, galima daryti tokias išvadas bei apibendrinimus:

1. Minties, tikėjimo ir žodžio laisvė laikytina viena iš svarbiausių žmogaus teisių, įtvirtinanti ideologinį, kultūrinį ir politinį pliuralizmą, taigi ir viena iš pamatinių demokratinės visuomenės atributų. Teisės aktuose bei kituose literatūros šaltiniuose įvairuoja terminai, kuriais apibūdinama minties, tikėjimo ir žodžio laisvė, apimanti minties laisvę, nuomonės laisvę, informacijos laisvę, žodžio laisvę, tikėjimo laisvę, saviraiškos laisvę ir kt. Plačiaja prasme šios sąvokos atskleidžia minties, tikėjimo ir žodžio laisvės turinį. Taigi, ši laisvė apima laisvę turėti savo nuomonę, įsitikinimus, tikėjimą, teisę gauti informaciją bei skleisti informaciją, idėjas, nuomones įvairiomis išraiškos priemonėmis, išpažinti tikėjimą, teisę burtis į asociacijas, susirinkimo, peticijos teisę, tėvų teisę rūpintis savo vaikų religiniu auklėjimu ir t.t.

2. Ieškodami minties, tikėjimo ir žodžio laisvės ištakų, turime prisiminti Anglijos Teisių Bilį (1689 m.), kuriame parlamento nariams garantuojama žodžio laisvė, Švedijos Spaudos įstatymą (1766 m.), kuriame įtvirtinta teisė į viešuosius dokumentus, Amerikos Teisių bilis (1789 m.), draudžiantis įstatymų leidžiamajai valdžiai priimti tikėjimo, žodžio, spaudos teises ribojančius įstatymus. Teisė į informaciją buvo deklaruota 1789 m. Žmogaus ir piliečių teisių deklaracijoje bei 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje. Šalia kitų svarbiausių žmogaus teisių, minties, tikėjimo ir žodžio laisvė yra minima daugelio valstybių konstitucijose.

3. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25 straipsnis įtvirtina konstitucinį principą – žmogus turi teisę turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti, turi teisę ieškoti, gauti ir skleisti informaciją ir idėjas. 26 straipsnis įtvirtina konstitucinį principą - minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė yra nevaržoma, kiekvienas žmogus turi teisę laisvai pasirinkti bet kurią religiją arba tikėjimą ir vienas ar su kitais, privačiai ar viešai ją išpažinti, atlikinėti religines apeigas, praktikuoti tikėjimą ir mokyti jo.

Minties, tikėjimo ir žodžio laisvės reglamentavimas interpretuojamas įvairiuose įstatymuose (Visuomenės informavimo, Teisės gauti informaciją iš valstybės ir savivaldybių įstaigų, Religinių bendruomenių ir bendrijų, Asmens duomenų teisinės apsaugos; Karo prievolės; Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymuose ir kt.). Didelę reikšmę minties, tikėjimo ir žodžio laisvės įtvirtinime turi Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutartys, kuriose ne kartą buvo konstatuota, kad kai kurių įstatymų nuostatos prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

Manytina, kad įstatyminis minties, tikėjimo ir žodžio laisvės reglamentavimas nėra pakankamas, o vystantis informacinei visuomenei ir atsirandant modernioms ryšio technologijoms, turėtų būti plečiamas.

4. Minties, tikėjimo ir žodžio laisvės ribojimo pagrindai formuluojami kai kuriuose tarptautinės teisės aktuose, pvz. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje ir Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, tačiau Lietuvos Respublikos Konstitucija neįtvirtina šių apribojimų masto, tai pavesdama įstatymo leidėjui. Įstatymais konstituciniai minties, tikėjimo ir žodžio laisvės apribojimo pagrindai negali būti aiškinami plečiamai, jų turinys gali būti tik detalizuojamas.

Konstitucijoje numatomi ar iš jos nuostatų išvedami reikalavimai minties, tikėjimo ir žodžio laisvės ribų nustatymui: ribojimai gali būti nustatomi tik įstatymu; ribojimai turi būti būtini demokratinėje visuomenėje, t.y. jais siekiama apsaugoti kitų asmenų teises ir laisves, konstitucijoje įtvirtintas vertybes bei konstituciškai svarbius tikslus; ribojimais neturi būti paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė; nustatant ribojimus, laikomasi konstitucinio proporcingumo principo. Žmogaus teisių ir laisvių suvaržymus nustatantys įstatymai turi būti nedviprasmiški, suformuluoti konkrečiai ir tiksliai, kitaip nepavyks nustatyti tikrojo normos turinio.

5. LR Konstitucijos 30 str. 1 dalyje sakoma: „Asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą“. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 13 straipsnio taikymo ir aiškinimo patirtis rodo, kad asmuo šalies vidaus teisėje turi turėti galimybę pasinaudoti visomis priemonėmis, kurios yra efektyvios ir gali padėti realiai atstatyti pažeistas Konvencijoje ginamas teises. Vadinasi, valstybė asmeniui privalo suteikti efektyvias ne tik teismines, bet ir visas kitas prieinamas teises gynbos priemones visose valstybės institucijose. Tarptautiniu lygiu taikoma taisyklė, kad tik išsėmus visas šalies viduje prieinamas priemones, galima siekti teisių atstatymo tarptautinėse organizacijose.

6. Konstitucinėje teisėje ypač sviri yra Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, reglamentuojanti minties, tikėjimo ir žodžio laisvės turinį ir jos įgyvendinimo principus bei Europos žmogaus teisių teismo sprendimai, susiję su įvairiais šios teisės įgyvendinimo aspektais. Šie tarptautinės teisės šaltiniai padeda Lietuvos Respublikos teismams interpretuoti minties, tikėjimo ir žodžio laisvės turinį, tiriant bylas dėl šios teisės pažeidimų bei turi didelės reikšmės ginant pagrindines žmogaus teises ir laisves Lietuvoje.

Literatūros sąrašas

Norminiai aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija/Piliečių referendumas. Nr. KONST, Valstybės žinios, 1992 11 30, Nr.33-1014.
2. Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo Nr. I-14, Valstybės žinios, 1990 03 31, Nr. 9-224.
3. Lietuvos Respublikos Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas. Nr. I-1374, Valstybės žinios, 1996 07 03, Nr. 63-1479 (Aktuali redakcija nuo 2004 04 13).
4. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. Baudžiamasis kodeksas. 2002 04 09. Valstybės Žinios, 2000, Nr. 89-2741 (Aktuali redakcija nuo 2006 06 22).
5. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas 2002 04 09, Valstybės Žinios, 2002, Nr. 37-1341 (Aktuali redakcija nuo 2006 09 21).
6. Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinio proceso kodeksas. 2002 02 28. Valstybės Žinios, 2002, Nr. 36-1340 (Aktuali redakcija nuo 2006 09 21).
7. Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas. 2001 07 01. Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262 (Aktuali redakcija nuo 2006 06 22).
8. Lietuvos Respublikos Karo prievolės įstatymas. Nr. I-1593, Valstybės žinios, 1996, Nr. 106-2427 (Aktuali redakcija nuo 2006 10 12);
9. Lietuvos Respublikos Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas. Nr. I-1057. 1995.10.04. Valstybės žinios, 1995, Nr.89-1985 (Aktuali redakcija nuo 2000.05.11).
10. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymas. Nr. VIII-950. Valstybės žinios, 1998, Nr. 110-3024 (Aktuali redakcija nuo 2005 12 13).
11. Lietuvos Respublikos Susirinkimų įstatymas. Nr. I-317. 1993.12.02. Valstybės žinios, 1993, Nr.69-1291.
12. Lietuvos Respublikos Valstybės tarnybos įstatymas. Nr. VIII-1316. 1999.07.30. Valstybės žinios, 1999, Nr. 66-2130 (Aktuali redakcija nuo 2006 07 19).
13. Lietuvos Respublikos Valdininkų įstatymas. Nr. I-836. 1995.05.01. Valstybės žinios, 1995 04 21 Nr.33-759 (Aktuali redakcija nuo 2006 07 19).
14. Lietuvos Respublikos Visuomenės informavimo įstatymas. Nr.I-1418, Valstybės žinios, 1996, Nr. 71-1706 (Aktuali redakcija nuo 2006 09 01).
15. Lietuvos Respublikos Teismų įstatymas. Nr I-480. Valstybės žinios, 1994, Nr. 46-851 (Aktuali redakcija nuo 2006 06 01).
16. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. -/ <http://www.un.org/Overview/rights.html>.

17. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7. 1950.11.04. Valstybės žinios, 2000, Nr.96-3016.
18. National constitutions. - <http://www.constitution.org/cons/natlcons.htm>.

Teismų praktika:

1. Europos Žmogaus teisių teismo bylos. - /<http://www.echr.coe.int>.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo išvada Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Valstybės žinios, 1995 01 24, Nr.9-199.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 1996 m. gruodžio 19 d. nutarimas Lietuvos Respublikos valstybės paslapčių ir jų apsaugos įstatymo 5 ir 10 straipsnių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl Lietuvos Respublikos vyriausybės 1996 m. kovo 6 d. nutarimų nr. 309 ir nr. 310 atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso normoms. Valstybės žinios, 1996 12 31, Nr. 126-2962.
4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo 1 ir 30 straipsnių, Lietuvos Respublikos tabako kontrolės įstatymo 1, 3 ir 11 straipsnių, taip pat Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. vasario 2 d. nutarimo Nr. 179 „Dėl alkoholio reklamos kontrolės“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Valstybės žinios, 1997 02 19, Nr.15-314.
5. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 1998 m. kovo 10 d. nutarimas TDėl Lietuvos Respublikos valdininkų įstatymo 20 straipsnio trečiosios dalies atitikimo Lietuvos Respublikos KonstitucijaiT. Valstybės Žinios, 1998 03 13 Nr.25-650.
6. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 1999 m. spalio 21 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 31 d. nutarimo "Dėl vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase" atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Valstybės žinios, 1999 10 27, Nr.90-2662.
7. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 1981 straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Valstybės žinios, 2000 05 12, Nr.39-1105.
8. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas dėl Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 1 straipsnio 5 punkto, 10 straipsnio3 ir 4 dalių, 15 straipsnio 1 dalies, 20 straipsnio, 21 straipsnio 2 punkto, 32 straipsnio 2 dalies, 34 straipsnio 2, 3 ir 4 dalių, 35 straipsnio 2 ir 5 punktų, 37 straipsnio 2 punkto ir 38 straipsnio 2 ir 3 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Valstybės žinios, 2000 06 16, Nr. 49-1424.
9. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo (2000 m. liepos 11 d. redakcija) 27 straipsnio 2 dalies,

- Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo 27 straipsnio pakeitimo 2 straipsnio 1 dalies, Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo (2002 m. liepos 5 d. redakcija) 57 straipsnio 4 dalies, Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo (1997 m. gegužės 22 d. redakcija) 7 straipsnio 3 dalies 4 punkto, Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo (2002 m. birželio 20 d. redakcija) 7 straipsnio 3 dalies 6 punkto, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 48 straipsnio 1 dalies (1961 m. birželio 26 d. redakcija) ir 75 straipsnio 1 dalies (1975 m. sausio 29 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai”. Valstybės žinios, 2002 09 25 Nr.93-4000.
10. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnio ir 14 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Valstybės žinios, 2002 10 31, Nr.104-4675.
 11. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2003 m. kovo 24 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos pataisos darbų kodekso 41 straipsnio 2 dalies (1997 m. liepos 2 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Valstybės žinios, 2003 03 26, Nr.29-1196.
 12. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 rugsėjo 19 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos vyriausybės 2003 m. kovo 5 d. Nutarimu Nr. 290 „Dėl viešo naudojimo kompiuterių tinkluose neskelbtinos informacijos kontrolės ir ribojamos viešosios informacijos platinimo tvarkos patvirtinimo“ patvirtintos viešo naudojimo kompiuterių tinkluose neskelbtinos informacijos kontrolės ir ribojamos viešosios informacijos platinimo tvarkos 12, 14 ir 16 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 53 straipsnio 1 daliai (2000 m. Rugsėjo 29 d. Redakcija). Valstybės žinios, 2005 09 22, Nr.113-4131.
 13. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 balandžio 20 d. nutarimas dėl Lietuvos radijo ir televizijos statuto 7 bei 9.3 straipsnių, taip pat dėl radijo ir televizijos programų transliavimo valstybinių įrenginių nuomos privačioms redakcijoms konkursų organizavimo techninės komisijos nuostatų 3 bei 12 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Valstybės žinios, 1995 04 26, Nr. 34-847.

Specialioji literatūra:

1. Afrikos žmogaus ir tautų teisių deklaracija. Žmogaus teisės. Regioninių tarptautinių dokumentų rinkinys. - Vilnius. Mintis. 1993.
2. Arlauskas S. Žodžio (saviraiškos) laisvės teisės moralinės ribos. - Jurisprudencija, 2001, t.19(11).
3. Berger. V. Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija.- Vilnius. Pradai.1997.
4. Birmontienė T. Teisės į informaciją teisinis reguliavimas.
5. Čiočys P. Teisės pagrindai. - Vilnius. Kolpingo kolegijos “Interverslas” leidykla. 1999.
6. Dicey A.V.. Konstitucinės teisės studijų įvadas. - Vilnius. Eugrimas. 1998.
7. Jarašiūnas E. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija Konstitucinio Teismo praktikoje/ Teisės reforma Lietuvoje ir Lenkijoje ir Europos Žmogaus teisių konvencija. – Vilnius, 1999.

8. Jarašiūnas E. Keletas Konstitucinio Teismo, vieno iš konstitucinės doktrinos kūrėjų, veiklos aspektų. - Jurisprudencija, 1999, T 12 (4).
9. Jarašiūnas E. Informacijos laisvės apsaugos problemos Konstitucinio Teismo praktikoje. - Jurisprudencija 1998 T.9(1).
10. Jočienė D. Europos Žmogaus teisių konvencijos taikymas užsienio valstybių ir Lietuvos Respublikos teisėje. - Vilnius, Eugrimas, 2001.
11. Jočienė D. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 straipsnio taikymo praktika. - Teisė T. 39, P. 33-52.
12. Jočienė D. Europos Žmogaus teisių konvencijos taikymas užsienio valstybių ir Lietuvos Respublikos teisėje. - Vilnius, Eugrimas, 2001.
13. Jočienė D., Čilinskas K. Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje. UAB "Petro ofsetas". - Vilnius, 2004.
14. Leonas P. Teisės Enciklopedija, fotografuotas leidimas. - V.: Pozicija, 1995.
15. Leonas P. Teisės filosofijos istorija. - Vilnius. 1995.
16. Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras. 1 dalis. - Vilnius. Teisės institutas, K. Jovaišos PĮ, 2000.
17. Lietuvos valstybės konstitucijos. – Vilnius, 1989.
18. Maksimaitis M. Lietuvos Valstybės konstitucijų istorija. – Justitia. Vilnius, 2005.
19. Mason A. The Relationship between Freedom of Expression and Freedom of Information. In: Freedom of of Expression and Freedom of Information. Ed. By J. Beatson, Y.Cripps.- Oxford:University Press, 2000.
20. Mesonis G. Konstitucija ir religinės nuorodos: dermės problema XX-XXI amžiuose. - Jurisprudencija 2006 T. 6 (84).
21. Meškauskaitė L. Žiniasklaidos teisė. - Vilnius. Teisinės informacijos centras. 2004.
22. Paksas A. Tarptautinės ir nacionalinės žmogaus teisių apsaugos priemonės ir institucijos. – Lietuvos teisės akademijos leidybos centras. Vilnius, 2000.
23. Religija ir teisė pilietinėje visuomenėje. Tarptautinės konferencijos medžiaga. – <http://www.tm.lt/religija/turinys.htm>.
24. Sabine G.H., Thorson T.L. Politinių teorijų istorija. - Vilnius. Pradai. 1995.
25. Saviraiškos laisvė Europoje. Bylos pagal Eeuropos žmogaus teisių konvencijos 10 str.-Vilnius, 2002.
26. Spaudos įstatymas / Lietuvos valstybės teisės aktai 1918.II.16-1940.VI.15. – Vilnius, 1996.
27. Lietuvos Teismų praktika. Apžvalgos konsultacijos, nutarimai, sprendimai, nutartys. Civilinė teisė ir civilinis procesas 1991 01 17-2000 06 16. Trečias papildytas leidimas. - Vilnius. VĮ Teisinės informacijos centras. 2000.
28. Lietuvos valstybės konstitucijos. – Vilnius, 1989.
29. Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius. Eugrimas. 1998.
30. Valikonytė I., Lazutka S., Gudavičius E. - Pirmas Lietuvos Statutas (1529 m.). Vaga, 2001.

31. Žiobienė E. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinta privataus gyvenimo apsauga: informacijos skleidimo apie viešuosius ir privačius asmenis skirtumai. - Jurisprudencija, 2002. T 30(22).
32. Žmogaus teisės. Tarptautinių dokumentų rinkinys. -Vilnius. 1991.
33. Žmogaus teisės. Regioninių tarptautinių dokumentų rinkinys. - Vilnius. Mintis. 1993.
34. Žmogaus teisės ir laisvės: Lietuvos Respublikos įstatymų ir 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos suderinamumo problemos. - Vilnius, 1995.

Raktiniai žodžiai: Minties laisvė, tikėjimo laisvė, žodžio laisvė, saviraiškos laisvė, konstitucinė teisė

MINTIES, TIKĖJIMO IR ŽODŽIO LAISVĖ: KONSTITUCINĖS TEISĖS TURINYS

Santrauka

Viena svarbiausių žmogaus teisių ir demokratinės visuomenės atributų, įtvirtinančių ideologinį, kultūrinį, politinį pliuralizmą, yra minties, tikėjimo ir žodžio laisvė. Šios laisvės deklaruojamos įvairių valstybių konstitucijose, tarptautiniuose teisės dokumentuose. Žodžio laisvė, vykstant taikiems debatams padeda nustatyti tiesą. Minties ir saviraiškos laisvė skatina visuomenės narius atskleisti savo sugebėjimus ir realizuoti save ne tik politinėje arenoje, bet ir meno, kultūros srityse. Tikėjimo laisvė vysto atvirą, tolerantišką, pilietinę visuomenę, skatina sugyventi skirtingas kultūras, gina įvairiausių etninių bei religinių mažumų teises.

Minties, tikėjimo ir žodžio laisvę galima suprasti dvejopai – kaip subjektyvią teisę turėti savo įsitikinimus bei laisvai juos reikšti. Tačiau šios laisvės nėra absoliučios – jos ribojamos reikalavimais, būtiniais demokratinėje visuomenėje konstitucinei santvarkai bei kitoms žmogaus teisėms bei laisvėms apsaugoti.

Išnagrinėjus mokslininkų doktriną, Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatas, įtvirtinančias minties, tikėjimo ir žodžio laisves, Lietuvos Respublikos įstatymus, susijusius su nagrinėjama laisve, Lietuvos Respublikos teismų ir Europos Žmogaus teisių teismo jurisprudenciją bylose, susijusiose su minties, tikėjimo ir žodžio laisve, darytina išvada, kad Lietuvos teisei ypač svarbi Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, reglamentuojanti minties, tikėjimo ir žodžio laisvės turinį ir jos įgyvendinimo principus bei Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencija, interpretuojanti minties, tikėjimo ir žodžio laisvės turinį, tiriant bylas dėl šios teisės pažeidimų, tačiau įstatyminis minties, tikėjimo ir žodžio laisvės reglamentavimas Lietuvoje nėra pakankamas, o vystantis informacinei visuomenei ir atsirandant modernioms ryšio technologijoms, turėtų būti plečiamas.

Keywords: freedom of thought, freedom of religion, freedom of word, freedom of expression, constitutional right

FREEDOM OF THOUGHT, RELIGION AND WORD: CONTENT OF CONSTITUTIONAL RIGHT

Summary

One of the most important human rights and attributes of open democratic society, which establishes ideological, cultural and political pluralism, is the freedom of thought, religion and word. The freedom of word helps to find out the truth during the peaceful debates. The freedom of thought and expression encourages members of society to reveal their individuality and realize themselves not only in the political arena, but also in the area of art and culture. The freedom of religion develops open, tolerant, civil society, prompts different cultures to get along, defends the rights of various ethnic and confession minorities.

The right to the freedom of thought, religion and expression can be understood in two ways – as the subjective right to have convictions and the right to freely express them. However these freedoms are not absolute and unconditional – they are restricted by the requirements necessary to protect the constitutional political system of democratic society and other human rights and freedoms.

Having analysed the doctrine of scientists, norms of Constitution of the Republic of Lithuania instituting the freedom of thought, religion and expression, the national laws of Lithuania, jurisprudence of Lithuanian courts and European Court of Human Rights in cases connected with the said freedom, a conclusion may be drawn that the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms regulating content of freedom of thought, religion and expression and the decisions of European Court of Human Rights explaining the various aspects of its implementation significantly influence constitutional law practice in Lithuania. However, the national regulation of freedom of thought, religion and expression is insufficient and should be developed due to the development of information society and modern communication technologies in Lithuania.